

Danfoss. DK-6430 Nordborg. Denmark

En montage om den befolknings- og bebyggelsesmæssige udvikling i Nordborg kommune.

Af *Helle Askgård*

Indledning

Hvad Danfoss står for i den enkeltes bevidsthed, vil være afhængigt af alder og bopæl i Danmark. For en stor del af Nordborgs befolkning, og for mange mennesker i Sydals og Sønderborg, er Danfoss stedet, der giver det daglige udkomme. Tilsvarende gælder for medarbejdere ved de filialer, der gennem de sidste tyve år er spredt ud over landet. Desuden er synlige spor af fabrikkens produktion placeret som termostater på mange af vore varmeapparater, hvortil kommer de usynlige komponenter i køleskabe og oliefyr.

Den følgende artikel har til hensigt at give et rids af fabrikkens historiske udvikling, og at redegøre for nogle af de følgevirkninger det har haft for bebyggelsen og for befolkningen, at en så stor virksomhed er vokset op i et landdistrikt.

Nordals i 1930'erne.

Den nuværende Nordborg kommune bestod før kommunalreformen 1970 af seks sognekommuner, nemlig Egen, Havnbjerg, Holm, Oksbøl, Pøl og Svenstrup samt flækken Nordborg. I det følgende anvendes betegnelsen Nordborg for den nuværende kommune, hvis ikke andet anføres som f.eks. Nordborg flække (fig. 1).

I 1930 levede godt halvparten af befolkningen i Nordborg af landbrug (51%), mens håndværk og industri beskæftigede 17% og resten ernærede sig ved liberale erhverv og servicefag.¹ Landbruget hørte ikke til det ringeste i Sønderjylland. Der var gennemsnitlig langt flere husmænd og mindre gårdmænd i Sønderborg amtsrådsreds end i de øvrige sønderjyske amter; der var meget få gårde over 60 ha, og den gennemsnitlige brugsstørrelse lå som følge heraf på 14,6 ha, den mindste i Sønderjylland (tabel 1 og 2).

Der dyrkedes procentvis mere korn og flere roer i amtet end i resten af landsdelen på bekostning af græsarealet, og det gennemsnitlige høstudbytte for hvede og byg var det største i Sønderjylland og lå over udbyttet i Ribe, Ringkøbing og Vejle amt. Også det alsiske kø- og svinehold lå forrest i Sønderborg amt.²

Tabel 1. Landejendommenes fordeling efter størrelse af landbrugsareal i pct. 1919–20 i forskellige amter

ha	Haderslev	Åbenrå	Sønderborg	Tønder	Sønder- jylland	Ribe	Ringkøbing	Vejle
0,5–5,0	21,4	23,5	34,3	28,5	26,6	17,6	16,9	30,5
5–10	15,8	17,0	20,3	15,8	16,8	20,4	19,3	19,9
10–15	12,8	12,0	7,8	10,5	11,1	17,1	16,4	12,3
15–30	21,4	22,7	23,8	19,5	21,5	30,1	30,9	23,0
30–60	19,4	17,8	12,0	16,5	16,9	22,8	14,0	11,3
60–120	7,6	5,4	1,3	8,1	6,2	1,9	2,2	2,4
120–240	1,5	1,3	0,3	1,0	1,1	0,1	0,2	0,5
over 240	0,1	0,3	0,2	0,1	0,2	–	0,1	0,1
ialt	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal								
ejendm.	4569	2877	2483	4435	14364	11522	15286	11657
Gns. ha landbrugsareal pr. ejendom								
	25,1	21,5	14,6	23,0	21,9	17,8	19,2	15,2

Tabel 2. Gennemsnits-høstudbytte Hkg. pr. ha.

	Haderslev		Åbenrå		Sønderborg		Tønder		Ribe		Ringkøbing		Vejle	
	Hvede	Byg	Hvede	Byg	Hvede	Byg	Hvede	Byg	Hvede	Byg	Hvede	Byg	Hvede	Byg
1924–28	22,9	23,8	23,8	23,4	29,5	29,5	25,3	21,3	21,5	21,1	24,0	22,9	24,9	25,8
1929–33	26,8	26,0	30,2		28,0		24,9	22,7	23,2	23,8	27,5	25,7	26,6	27,9

Kilde: Fælleslandboforeningen for Nordslesvig. 1893–1943. 1943. S. 154 og 160.

Hvert sogn havde et eller flere andelsmejerier, men egentlig industri var det småt med. Ved erhvervstællingen i 1935 var den eneste virksomhed, der hævdede sig over seks arbejdere (statistikens mindstemål for en industriel virksomhed), teglværket ved Gøllinggård i Svenstrup sogn. Heller ikke virksomhederne i Nordborg flække havde almindeligvis over seks arbejdere, selv om borgmesteren Albert Petersen af titel var fabrikant. Chr. Jensens Maskinbyggeri beskæftigede dog lejlighedsvis over seks arbejdere.³

Befolkningmæssigt var området i tilbagegang, og havde været det siden 1860.⁴ Nationalitetsskifterne til tysk i 1864 og tilbage til dansk i 1920 havde ikke ændret på dette faktum (fig. 2). Under begge nationer var området udkant, ikke et sted man kom forbi, men et sted hvortil man kun kom, hvis man havde et ærinde.

Fabrikkens start og udvikling

Danfoss oprettelse

Dansk Køleautomatik og Apparatfabrik som Danfoss oprindelig hed, blev grundlagt i 1933, selv om ordet grundlagt næsten er en overdrivelse at

Fig. 1. Kort over Als med den preussiske kommuneinddeling samt sogneinddelingen 1919. (Efter Oversigt over Sogne og Kommuner i Slesvig. Udarbejdet af det Statistiske Departement. Kbh. 1919).

anvende. Under beskedne fysiske rammer startede gårdejersønnen Mads Clausen fra Elsmark i Havnbjerg en produktion af termostatiske ekspansionsventiler til køleanlæg på et loftværelse i sin fødegård.

Mads Clausen (1905–1966) havde ikke lyst til landbrug, men kom efter endt skolegang i lære på en maskinfabrik i Sønderborg. Siden tog han afgangseksamen som ingeniør ved Odense Maskinbygningsteknikum i 1927 og fik derefter stilling først hos Thomas B. Thrige i Odense, senere på Silkeborg Maskinfabrik og endelig hos Brdr. Gram A/S i Vojens, hvor man fremstillede køleanlæg.

Ventilfremstillingen blev påbegyndt i Vojens, men i 1933 sagde Mads Clausen sin stilling op, flyttede hjem og begyndte sin enkeltmandsvirksom-

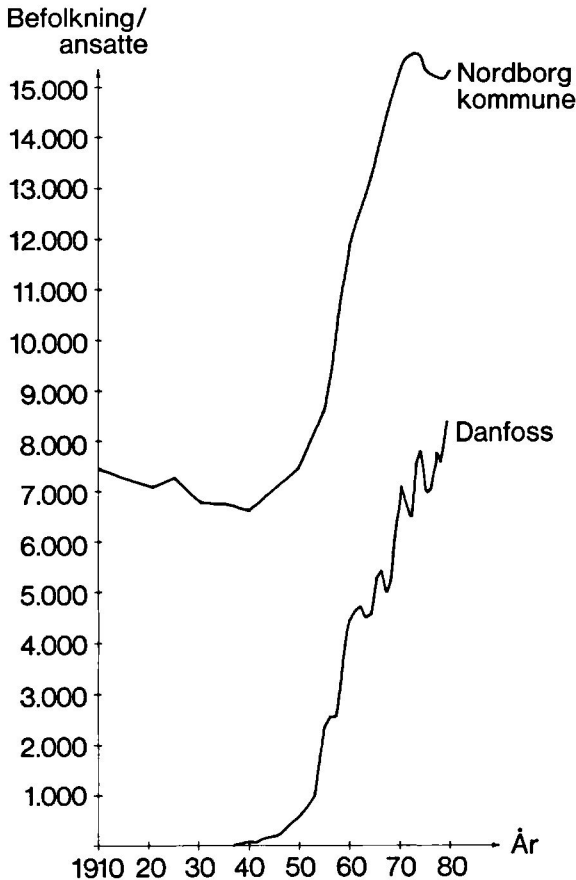

Fig. 2. Befolkningsudvikling i Nordborg kommune og ansatte på Danfoss. Kilde: Folketællingerne 1910-70. Befolkningens bevægelser 1970-1979. Nordborg kommunekontor. Danfoss interessekontor. NB. Ansatte på Danfoss omfatter også de ansatte i Danmark uden for Nordborg, i dag ca. 1200.

hed. Som råvareleverandør havde han sine tidligere lærekammerater, Brødrene Müller i Vollerup, der siden fik egen maskinfabrik. Det første år nåede salget af kontrolapparater 15.000 kr, næste år 87.000 kr. og i 1935 131.000 kr.⁵ Beskæftigelsesmæssigt havde virksomheden endnu ikke sat sig spor på egnen. Det af fabrikanten egenhændigt udfyldte skema til erhvervs-tællingen 1935 ses fig. 3. Endnu havde man øjensynligt ikke et stempel. Beskæftigelsen der i 1935 omfattede indehaveren, en bogholder og to arbejdsmænd, gik dog hurtigt frem; i 1939 var der 26 ansatte og i 1940 40 på fabrikken (fig. 2).

Man kan måske sige, at tidernes ugunst blev virksomhedens gunst. Den økonomiske krise, der slog igennem i USA i 1929 og senere forplantede sig til

24-5
Erhvervstællingen d. 28. Maj 1935.

Skema Nr. 97

121
Hornbjerg Kommune
Albema - Skillinge Amt

Spørgeskemaet

<p>1. Virksomhedens Navn og Postadresse, Telf. Nr. <i>Ang. Mads Clausen & Sønner</i> <i>64 Nordborg Alf. Karstens 56</i></p>	<p>8. Virksomhedens Bruttoomsætning i 1934 eller i det nærmest hermed sammenfaldende Regnskabsaar.</p> <table border="1"> <tr> <td>Salg af Varer af</td> <td>til Indlandet</td> <td>30 000</td> </tr> <tr> <td>egen Tilvirkning</td> <td>Udlandet</td> <td>20 000</td> </tr> <tr> <td colspan="3" style="text-align: center;">Salg af Indkøbte</td> </tr> <tr> <td colspan="3">ikke af Virksomheden forarbejdede Varer</td> </tr> <tr> <td>til Indlandet</td> <td>for egen Regning</td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td>i Agentur, Kommission o. L.</td> <td></td> </tr> <tr> <td>til Udlandet</td> <td>for egen Regning</td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td>i Agentur, Kommission o. L.</td> <td></td> </tr> <tr> <td colspan="3">Bruttoindtægt ved Reparationer og udført Arbejde</td> </tr> <tr> <td colspan="3">Ialt samlet Omsætning... 50 000</td> </tr> </table>	Salg af Varer af	til Indlandet	30 000	egen Tilvirkning	Udlandet	20 000	Salg af Indkøbte			ikke af Virksomheden forarbejdede Varer			til Indlandet	for egen Regning			i Agentur, Kommission o. L.		til Udlandet	for egen Regning			i Agentur, Kommission o. L.		Bruttoindtægt ved Reparationer og udført Arbejde			Ialt samlet Omsætning... 50 000		
Salg af Varer af	til Indlandet	30 000																													
egen Tilvirkning	Udlandet	20 000																													
Salg af Indkøbte																															
ikke af Virksomheden forarbejdede Varer																															
til Indlandet	for egen Regning																														
	i Agentur, Kommission o. L.																														
til Udlandet	for egen Regning																														
	i Agentur, Kommission o. L.																														
Bruttoindtægt ved Reparationer og udført Arbejde																															
Ialt samlet Omsætning... 50 000																															
<p>2. Virksomhedens Oprettelsesaar <u>1933</u></p>	<p>9. Den i Virksomheden anvendte mekaniske Kraft</p>																														
<p>3. Tilhører Firmaet Enkeltmand, Interessentskab, Kommandit-selskab, Aktieselskab, Kommandit-Aktheselskab, Andels-selskab, gensidigt Selskab, selvejende Institution, Forening, Stat eller Kommune. <i>Enkeltmand</i></p>	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>Antal Kraftmaskiner</th> <th>Effektiv Heste-kraft</th> <th>Hvortil bruges Drivkraften?</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Vind</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Damp</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Petroleum og andre Brændstoffer</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Generatorgas</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Elektricitet</td> <td>1</td> <td>1</td> <td><i>Drivkraft</i></td> </tr> <tr> <td>Gas</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>		Antal Kraftmaskiner	Effektiv Heste-kraft	Hvortil bruges Drivkraften?	Vind				Damp				Petroleum og andre Brændstoffer				Generatorgas				Elektricitet	1	1	<i>Drivkraft</i>	Gas					
	Antal Kraftmaskiner	Effektiv Heste-kraft	Hvortil bruges Drivkraften?																												
Vind																															
Damp																															
Petroleum og andre Brændstoffer																															
Generatorgas																															
Elektricitet	1	1	<i>Drivkraft</i>																												
Gas																															
<p>4. Virksomhedens Art <i>En god Handel og Fabrikation</i></p>	<p>10. Fremstiller Virksomheden selv Elektricitet? Ja eller nej? <u>nej</u></p>																														
<p>5. Har Virksomheden nogen særlig Specialitet? I bekræftende Fald hvilken? <i>Omstøber til hule maskiner</i></p>	<p>11. Virksomhedens Forbrug i sidste Driftsår af: (Forbrug til Opvarmning og Belysning af Lokaler opføres ikke).</p> <table border="1"> <tr> <td>Kul, Koks</td> <td>_____</td> <td>tonn.</td> </tr> <tr> <td>Brændselolie</td> <td>_____</td> <td>kg.</td> </tr> <tr> <td>Gas</td> <td>_____</td> <td>kbm.</td> </tr> <tr> <td>Elektrisk Strøm</td> <td>_____</td> <td>kwt.</td> </tr> </table>	Kul, Koks	_____	tonn.	Brændselolie	_____	kg.	Gas	_____	kbm.	Elektrisk Strøm	_____	kwt.																		
Kul, Koks	_____	tonn.																													
Brændselolie	_____	kg.																													
Gas	_____	kbm.																													
Elektrisk Strøm	_____	kwt.																													
<p>6. Har indehaveren andre Erhverv foruden det i nærværende Skema opgivne? I bekræftende Fald hvilke? <i>nej</i></p>	<p>12. Automobileer i Virksomheden.</p> <table border="1"> <tr> <td>Antal Lastbiler</td> <td>_____</td> </tr> <tr> <td>Omnbiler (Rutebiler)</td> <td>_____</td> </tr> <tr> <td>Person- vogne</td> <td>fortrinnsvis til Erhvervsbrug _____</td> </tr> <tr> <td>og ellers</td> <td>baade til Erhvervs- og priv. Brug <u>1</u></td> </tr> </table>	Antal Lastbiler	_____	Omnbiler (Rutebiler)	_____	Person- vogne	fortrinnsvis til Erhvervsbrug _____	og ellers	baade til Erhvervs- og priv. Brug <u>1</u>																						
Antal Lastbiler	_____																														
Omnbiler (Rutebiler)	_____																														
Person- vogne	fortrinnsvis til Erhvervsbrug _____																														
og ellers	baade til Erhvervs- og priv. Brug <u>1</u>																														
<p>7. Hvis Firmaet omfatter eller beskæftiger flere Virksomheder indenfor Haandværk og Industri, Handel, Pengeomsætning og Samfærdsel, opføres, foruden Firmaets Hovedsæde, Navn, Adresse og Art for hver enkelt Virksomhed baade i Ind- og Udland. <i>Lovsæde: Ellmose Nordborg</i> <i>Fabrikatsforbindelse:</i> <i>Krøtsene møller, Vallerup, 165</i> <i>Handelsforbindelse</i> <i>Ang. Ko. Jørgensen, Jørgensstr. 10</i> <i>Albema - Skillinge</i></p>	<p>13. Personalet opføres omstaaende!</p>																														

Fig. 3. Spørgeskema fra Danfoss udfyldt og indsendt af fabrikanten til erhvervstællingen den 28. maj 1935. På bagsiden oplyses, at virksomheden foruden Mads Clausen beskæftigede 1 bogholder og 2 arbejdsmænd. Bemærk eksportens andel af omsætningens størrelse.

Af »manden bag« har datteren Bente Skibsted, nuværende medlem af koncernens bestyrelse givet en karakteristik.⁶

Den er skrevet til en stil i 2.g, der hed: Et menneske jeg respekterer.

»Stor, tyk og mægtig, store kraftfulde hænder, lidt for mange guldtænder, brune, varme, dybe øjne, tindingerne en smule nøgne, en finttegnede mund, en næse ikke rund, men skarp og stilfuld, sådan er han, sådan er de træk, jeg holder af. Meget lidt af det, som optager ham, får vi andre del i. Det meste foregår bag et lukket ansigt med øjne, der intet ser, ører, der intet hører – mærkes særligt under bilkørsel – men når han vågner, og hele kroppen overgiver sig til glæde, til vrede, skælmeri, foragt, så må omgivelserne frydes eller skælve ved al den vælde. For vreden giver han sjældent højlydt luft, ansigtet lukker sig, brynene synker en smule, underlæben skubbes lidt ærgerligt ud. Der kommer noget spændt over kroppen.

Det, der gør størst indtryk, er den

store ro, der hviler over hele det massive bjerg, der hviler i sig selv og dog er fuldt af liv og aktivitet, tanker og ideer, der langsomt kommer frem, efter omhyggeligt at være blevet vejret og sorteret. Han har en beundringsværdig evne til at gøre det udviklede soleklart og det soleklare udviklet. Gæster, han kun modtager af høflighedshensyn, viser han enten film eller alle de små finesser, han har fået installeret. Keder folk ham, går han simpelt hen og overlader underholdningen til konen, ja, det hænder endog, at han falder i søvn. Alligevel kan han vinde alle for sig ved sit ligefremme væsen. Hans følelsesliv, det kender jeg intet til. Jeg ville have troet, han intet havde, hvis hans hænder ikke kunne være ømme, hans øjne ikke kunne have et varmt dybt, uudgrundeligt skær«.

den øvrige verden, kom til at gavne fremstillingen i Elsmark. Verdenshandelen gik i begyndelsen af 30'erne gradvis i stå, og den danske regering forsøgte ved importforbud at beskytte vort eget erhvervsliv. Derfor blev det muligt for gamle og nye virksomheder at fremstille varer, som tidligere var importeret fra udlandet. Ekspansionsventilen til køleanlæg var en af dem. Allerede før krigen havde fabrikken en eksport i gang.

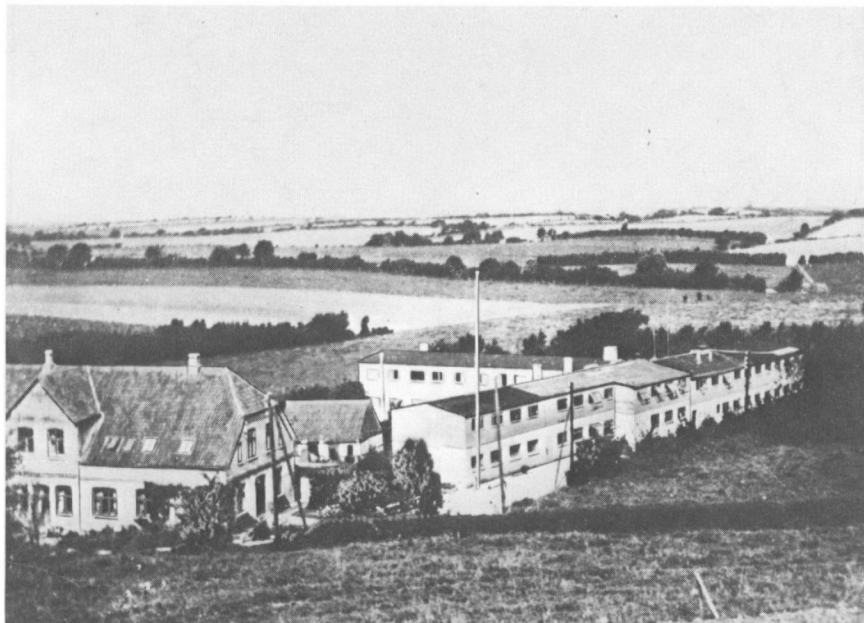
Virksomhedens udvikling.

På et tidspunkt, da virksomheden beskæftigede 200 mødte ægteparret Clausen en gammel mand: »Mads, hvor gall' skal' det da være?« Han fik det flotte svar: »Joh, en 2000 vel . . . « Og det grinede de godt af bag efter, for det var da helt vildt.⁶ Men borgmesteren i Nordborg flække, sparekassedirektør Peter Blomgreen udtalte i 1969, at den største sensation i Danfoss-eventyret indtraf, da Mads Clausen satte medarbejdertallet op fra 30 til 50. Så var man klar over, at noget var i gang.⁷ De 2000 kom heller ikke til at holde, dec. 1979 var der 7105 beskæftigede på hovedfabrikken i Nordborg, hvortil kommer medarbejdere på filialer i Danmark og udlandet, således at koncernens samlede beskæftigelse nærmer sig de 11.000, hvoraf de 8800 i Danmark.

I fabrikkens første 25 år forblev alle de danske udvidelser af produktionen lokaliseret til Nordals. Efter at gårdloftet var blevet for snævert, opførtes efterhånden nogle træbygninger umiddelbart øst for gården. Efter krigen var det vanskeligt at skaffe byggematerialer, men man fik tilladelse til at nedrive og genopføre tyske militærbaracker. Den sidste barak blev opført så sent som 1950. Disse udvidelser og de følgende foregik nordøst for Nordborgvej (fig. 6), og kulminerede med opførelsen af en 11 etagers høj administrationsbygning. Men i det lange løb blev pladsen for sparsom, og i 1961 toges de første fabrikhaller vest for vejen i brug, den såkaldte Lundenbebyggelse opkaldt efter landsbyen af samme navn.⁸ Alle senere udvidelser på Nordals er sket her. I dag udgør fabrikkens samlede etageareal i Nordborg 174.000 m².⁹

Allerede fra 1934 var nogle af Danfoss produkter blevet fremstillet på licens i Tyskland, og i 1942 opførtes en licensfabrik i Sverige.¹⁰ Denne udvikling fortsatte, således at der nu ligger produktionsafdelinger i Tyskland (Flensborg, Slesvig, Kiel, Offenbach), Sverige (Mjølby), Japan (Tokyo) og Canada (Toronto). Desuden foregår der salg af Danfossprodukter fra en række datterselskaber, der foruden i de nævnte lande er oprettet i Norge,

Mads Clausens fødegård i Elsmark, hvor han startede sit første værksted på kvisten. Træbygningerne opførtes efterhånden øst for gården, da pladsen var blevet for trang. Foto 1944. (Danfoss).

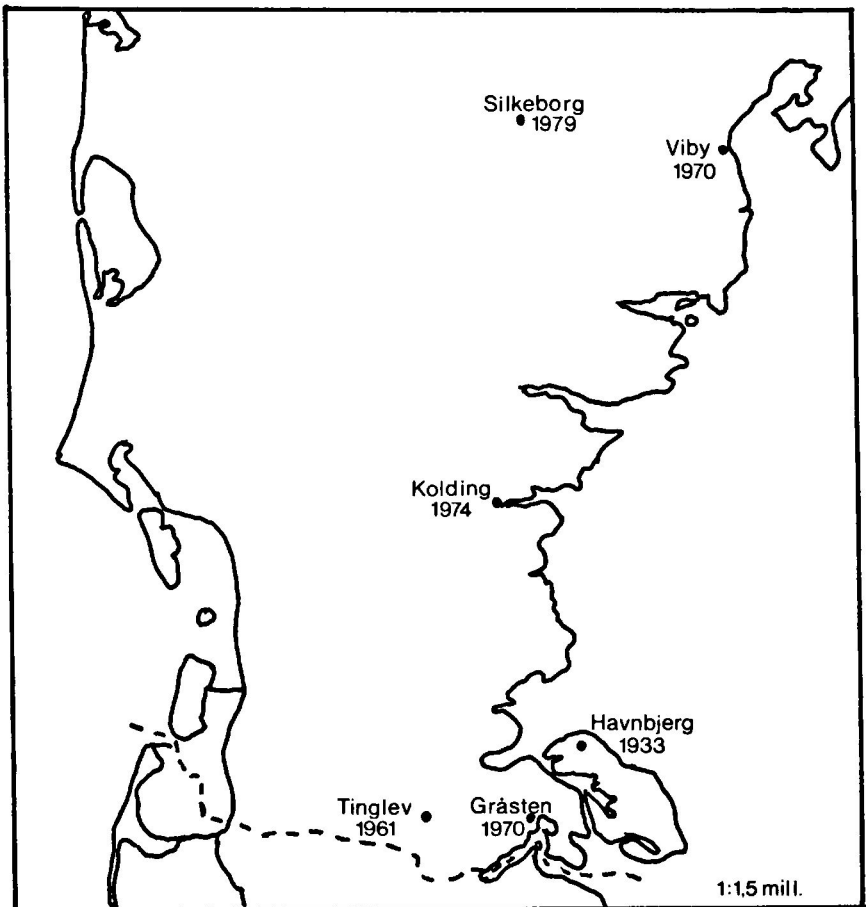

Finland, Belgien, Frankrig, Schweiz, Spanien, Portugal, USA, Brasilien, Argentina og Australien.¹¹

Fremstillingsvirksomheden i Flensborg begyndte i 1957 af toldmæssige årsager, idet Danmark den gang var uden for EF. Denne toldgrænse eksisterer som bekendt ikke i dag, og produktionen foregår i så snævert samarbejde med hovedafdelingen, at ledelsen i 1979 over en femårig periode har besluttet at overflytte hele kompressorafdelingen fra Nordborg til Flensborg, der i forvejen har hovedparten af kompressorproduktionen.¹²

I Danmark har man besluttet at koncentrere nyinvesteringerne andre steder i landet end Nordals, selv om virksomheden formodentlig stadig vil øge sin beskæftigelse i Nordborg, hvor alle kontorfunktionerne er samlet.

Fig. 4. Danfoss danske produktionsafdelinger og deres oprettelsesår.

Den ældste træbarak opført øst for gården. Foto ca. 1939. (Danfoss).

Decentraliseringen har været i gang siden 1961, hvor firmaet etablerede en fjederfabrik i Tinglev, og er senest udbygget med en samlefabrik for radiotermostater i Silkeborg i 1979 (fig. 4)¹³.

Produktionens organisation og ejerforhold

Produktionen er organiseret i tre grupper, med hver sin direktør: Automatikgruppen, Oliegruppen og Kompressorgruppen. Hver gruppe fungerer som en selvstændig enhed med egen fabrikation, salgsafdeling og økonomisk planlægning. Derudover findes en fælles salgsafdeling, en serviceafdeling og en administrativ afdeling, der beskæftiger sig med økonomi, forskning, EDB og personalespørgsmål. Øverst fungerer den administrerende direktør, som leder virksomheden sammen med en direktion.

Automatikgruppens produkter fordeler sig på fire hovedområder eller linier: Automatik til køleanlæg, automatik til varmeanlæg, industriautomatik samt automatik til klima- og varmesystemer. Blandt de praktiske anvendelser for automatikgruppens produkter kan nævnes, at automatikken overvåger de store maskinanlæg på boreplatformene, eller at man sælger automatik til regulering af luft og vand i forbindelse med klimaterminaler. Foruden komponenter til oliefyr har *oliegruppen* som følge af det voksende

gasmarked også introduceret motorventiler, der afbryder og regulerer gasforsyningen til gasbrændere. Desuden fremstiller oliegruppen hydraulikmotorer samt fuldautomatiske styreenheder, der anvendes af fabrikker for landbrugsmaskiner til traktorer og mejetærskere. *Kompressorgruppen* leverer kompressorer og termostater til alle former for køleskabe, f.eks. også til langtursbusser og lastvogne. Hvor meget de enkelte produktionsgrupper betyder for omsætningen, fremgår ikke af regnskabet.

I Mads Clausens levetid blev fabrikken efterhånden Danmarks største personligt ejede virksomhed, men i 1962 omdannedes Danfoss af skattemæssige årsager til aktieselskab. Efter Mads Clausens død i 1966 oprettede Bitten Clausen en fond, hvortil hun overdrog de aktier, hun havde i A/S Danfoss. Bitten Clausen er formand for fonden, der foruden hendes to døtre Bente Skibsted og Karin Vinther tæller administrerende direktør Andreas Jepsen, købmand Peter Hansen-Damm og direktør Erik Møllerup, sidstnævnte udpeget af Bikubens forvaltningsafdeling. Fonden råder over 83% af stemmerne i A/S Danfoss, og har således den afgørende indflydelse på firmaets beslutninger.¹⁴

Danfoss' administrationsbygning i 12 etager, taget i brug i 1961. (Nordborg lokalhistoriske arkiv).

Interiør fra den gamle fabrik i træbarakken. Foto ca. 1943. (Danfoss).

Medarbejderne

Hvor kom medarbejderne fra?

Som nævnt var Nordals et område i befolkningstilbagegang, da virksomheden startede, og denne tilbagegang fortsatte indtil 1940. Det var derfor ikke vanskeligt at få arbejdskraft de første år, tværtimod var enhver alternativ mulighed til landbruget, der beskæftigede stadig færre, velkommen. En stor del af de ufaglærte arbejdere rekrutteredes lokalt.

Fig. 5 viser vandringsbalancen for Sønderborg amts landdistrikter samt Nordborg flække 1944–1965 og for Nordborg kommune 1966–1979. Fra 1940 vendtes Nordborg kommunes befolkningstal fra nedgang til vækst, en tendens, der først kulminerede i 1973 (fig. 2). Mens vandringsbalancen havde været negativ det meste af 30'erne blev den i 40'erne positiv, i grel modsætning til den stærke afvandring fra de nærliggende landdistrikter.

Særlig stærk var befolkningstilvæksten i 50'erne, med en positiv vandringsbalance for såvel Nordborg som Sønderborg amts landdistrikter. Helt til 1970 var indvandringen med enkelte undtagelser større end udvandringen. I dette tidsrum rakte den alsiske befolkning ikke til Danfoss' behov, og efterhånden annonceredes efter arbejdskraft over store dele af Jylland.

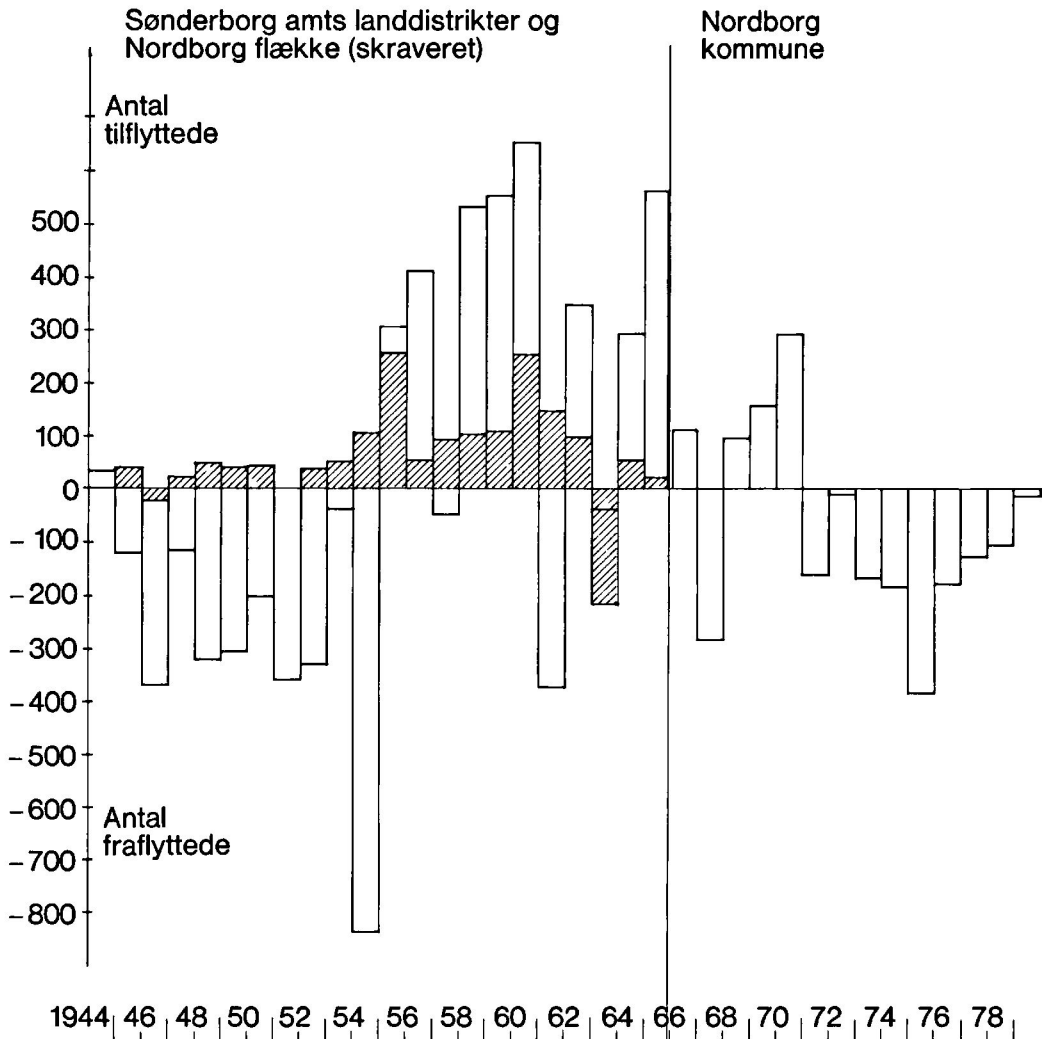

Fig. 5. Vandringsbalance. Kilde: Befolkningens bevægelser 1944-79. Statistiske Meddelelser de pågældende år.

Denne periode faldt sammen med strukturændringer, der overflødiggjorde en række mennesker fra de fag, hvori de var uddannede. Således viser en opgørelse af Danfoss' ufaglærte arbejdskraft fra 1965, at 37 forskellige fag var repræsenteret. Blandt de største grupper kan nævnes: 69 kommiser, 20 mejerister, 17 frisører, 16 skomagere, 13 snedkere og 6 slagtere.¹⁵ Landmændene er ikke omtalt i undersøgelsen.

Blandt funktionærerne kom nogle også fra landet, begyndte som lærlinge og arbejdede sig op, mens andre enten som grundlæggeren kom via teknikumuddannelse eller som civilingeniører. Virksomhedens højt udviklede produkter stillede i stigende grad krav om faglært arbejdskraft og teknikere. Kun få af disse kunne skaffes på egnen, og det var denne gruppe, der indledte tilflytningen til Nordals. Den administrerende direktør og formand for koncernens bestyrelse Andreas Jepsen er et eksempel på den første kategori, idet han er husmandssøn fra Augustenborg og begyndte som den første lærling og nr. 11 ansat i 1937.¹⁶

Et lille udpluk af de mere anonyme skæbner, der har været berørt af virksomheden ses af forskellige nekrologer fra efteråret 1979. Med undtagelse af August Blaudzun har de alle arbejdet på Danfoss i relativt mange år, hvilket antagelig er karakteristisk for arbejdsstyrken, om det så skyldes arbejdsglæde, ønsket om at opretholde sin bopæl eller mangel på alternativer. I 1979 havde man på Danfoss 25-års jubilæum nr. 500, hvilket belønnes med gratiale, en gave og tre fridage. Gennemsnitsalderen var dette år 39 år.

Nekrologer over Danfoss-medarbejdere 1979

Ellen Jensen
Nordborg

Ellen Jessen Jensen, Fribjerg 2, Nordborg, er død, 49 år. Hendes mor døde for kun 14 dage siden, og det tog meget hårdt på hende. Ellen Jensen var den første omstillingsdame, der blev ansat på *Danfoss*. Hun var på virksomheden i 30 år og var meget vellidt blandt kollegerne. Hun efterlader to døtre, der bor i henholdsvis Frydendal og Varde, samt en søn, der er musiker i et norsk symfoniorkester.

Jydske Tidende 20. april 1979

Julius Schneider,
Nordborg

Julius Schneider, Tontoft 2, Nordborg, er død, 71 år. Han var fra Nordborg og arbejdede på Danfoss i 25 år på nær en måned, da han måtte holde op

på grund af svigtende helbred. Hans hustru døde i 1970.

Julius Schneider levede for sit hjem og især haven, som han gik meget op i. Han passede sig selv og kunne bedst lide at have det sådan.

Jydske Tidende 31. juli 1979

Jørgen Madsen
Svenstrup

Afdelingschef på Danfoss, Jørgen Madsen, Kløvertøften 15, Svenstrup, er pludselig død, 64 år. Jørgen Madsen var født i Vojens og kom efter endt skoletid i lære som maskinarbejder hos Brødrene Gram. I 1949 blev han ansat i drejer-værkstedet, hvor han senere blev udnævnt til værkfører. I 1951 blev Jørgen Madsen ansat og udnævnt til overværkfører i den nyetablerede kompressor-afdeling på Danfoss, og han

havde sin store andel i indkøringen af produktionen af den første Danfoss-kompressor. I 1965 søgte han ind i den nyoprettede afdeling til fremstilling af hydraulik, hvor han indtil sin død virkede som afdelingschef. Jørgen Madsen var også her med til at indkøre den første produktion af hydraulik. Han var en kapacitet på sit område. I øvrigt var han afholdt og vellidt på den store arbejdsplads og ikke mindst af familie, naboer og venner. Jørgen Madsen glædede sig til et velfortjent otium, når han til jul ville gå på efterløn efter 30 års medarbejderskab på Danmarks største arbejdsplads. Han efterlader foruden sin kone to døtre og to sønner.

Jydske Tidende 7. august 1979

August Blaudzun,
Lambjerg

Forhenværende gårdejer August Blaudzun, Havemose 11, Lambjerg, er død, 77 år. August Blaudzun begyndte sammen med sin kone, Ditte, som selvstændig landmand på sin fødegård i Lunden ved Nordborg. Her faldt det i deres lod at blive nabo til Danfoss og den vældige udvikling, der her fandt sted. Netop fabrikant Mads Clausen optog forhandlinger med August og Ditte Blaudzun for at sikre sig jord til Danfoss' fortsatte udvikling i midten af 50'erne. Resultatet blev, at de solgte deres gård til Danfoss. Derefter købte de en ny gård i Lambjerg, hvor August Blaudzun gennem 20 år nåede at slå rod i Als' Sønderherred. Foruden sin hustru efterlader han fem børn. Den ældste, Jørgen, driver nu VVS-forretning i Høruphav, Hanse er ansat på Danfoss. Frits på JF og Franz driver nu gården i Lambjerg videre. Rose er gift og bor i Høruphav.

Jydske Tidende 8. august 1979

Martin P. Brodersen
Sønderborg

Efter længere tids svagelighed og flere sygehusophold er forhenværende Danfoss-arbejder Martin P. Brodersen, Løngang 33, Sønderborg, død i en alder af 70 år.

Martin Brodersen var sønderborger af fødsel, idet faderen i sin tid var fisker her, og Martin Brodersen boede hele sit liv i Sønderborg. Efter realeksamen lærte han hos Møller og Co., men har senere haft forskellige arbejdspladser. Igennem mange år var han ansat på råvarelageret på Danfoss, hvor han var en værdsat medarbejder og en afholdt arbejdskollega, indtil han for tre år siden gik på pension. I sin fritid var han en ivrig lystfisker og som sådan kendt i sportsfiskerkredse langs kysterne på Als og Broagerland.

I 1937 blev han gift med Dora Nielsen fra Vejle, som han efterlader sammen med sønnerne Finn og Palle, der er bosat i henholdsvis Sønderborg og Esbjerg, samt datteren Vibeke, der er gift og ligeledes bosat i Sønderborg.

Jydske Tidende 10. august 1979

Heinrich Linden,
Sønderborg

Heinrich Linden, Sdr. Landevej 71, Sønderborg er død 71 år. Han var født i Haderslev, hvor han boede, indtil han i 1945 sammen med sin kone flyttede til Sønderborg. Han fik beskæftigelse på Danfoss, og han var med, mens virksomheden voksede sig stor. I 1961 måtte han trække sig tilbage, da han blev ramt af dissimineret sclerose. Heinrich Linden har altid fremfor alt været optaget af sin families ve og vel, og han var en god og kærlig far for de tre børn, der nu bor i henholdsvis

Hjordkær, Augustenborg og København.

Jydske Tidende 16. september 1979

Ernst Hjalmar Hildebrandt,
Nordborg

Ernst Hjalmar Hildebrandt, Nordborg, er død, 78 år. Han stammede fra Østerholm på Midtals og arbejdede forskellige steder, inden han kom på Danfoss. Her virkede han en snes år. Han var vellidt blandt sine arbejdskammerater. I sine yngre år havde han flere tillidshverv bl.a. som medlem af skolekommissionen. Han flyttede sidste år fra Sjellerup til en af de beskyttede boliger i Nordborg. Hans hustru døde i 1968 og tilbage er tre sønner, der alle bor i Guderup samt en datter, der bor i Høruphav.

Jydske Tidende 19. september 1979

Werner Hammer,
Sønderborg

Werner Hammer, Sigtunagade 63, Sønderborg, er død, 50 år. Han var født sønderborger, uddannet snedker, videreuddannede sig og kom på Danfoss, hvor han i mange år var en betroet medarbejder og en god kollega, der var værdsat for sin påpasselighed og faglige dygtighed. Han var en god familiefar for hustruen og de to døtre, den ene er under uddannelse i Esbjerg, den anden går på Sønderborg Statsskole. Også hos naboer og venner var han afholdt. I det sidste års tid var han ramt af en alvorlig sygdom, som hans hustru søgte at mildne følgerne af.

Jydske Tidende 26. september 1979

Andreas Faurholm,
Holm

Andreas Faurholm, Holm, er død, 77 år. Han voksede op i Broager. I slutningen af første verdenskrig uddannede han sig til mejeribruget ved Havnbjerg Mejeri. Omkring Genforeningen blev han syg og måtte tilbringe en tid på sanatorium i Silkeborg. Han vendte ikke tilbage til mejeriet, men uddannede sig til kontrolassistent og virkede som sådan på Vesteregnet, Fyn og til sidst i Havnbjerg-Brandsbølområdet.

I 1932 blev han gift med Tina Lorenzen, Holm. De overtog så en mindre købmandsforretning ved Havnbjerg Station, som hun passede. Andreas Faurholm blev senere en vellidt mælkeemand fra Havnbjerg Mejeri. Dette job havde han indtil efter anden verdenskrig, hvor han fik arbejdet på Danfoss. Her var han indtil for ti år siden, da han blev pensioneret.

I 1947 flyttede familien Faurholm til Holm til Tina Faurholms forældre.

Andreas Faurholm var en rolig og omgængelig mand og meget vellidt af alle. Han efterlader hustruen og en datter, der bor i Nordborg.

Jydske Tidende 9. oktober 1979

Jørgen Jensen Bang,
Sjellerup

Jørgen Jensen Bang, Sjellerup på Als, er død, 65 år. Han var fra Broballe, og drev sammen med sin hustru fra 1938 et mindre landbrug i Sjellerup, hvorfra jorden blev solgt i 1960, hvorefter Jørgen Jensen Bang først virkede i fem år hos Jørgensen og Thomsen i Lavensby og derfra kom til Danfoss. Han gik på førtidspension fra nytår i år. Han var vellidt af naboer og familie. I 30 år var han medlem af det frivillige

brandværn i Egen. Han overlever af hustruen, en søn, der ligeledes bor i Sjellerup, en gift datter og en søn bor i Guderup.

Jydske Tidende 20. oktober 1979

Chr. Fogt,
Nordborg

Chr. Fogt, Apotekervænget 4, Nordborg, er død, 80 år. Han stammede fra Kværs ved Gråsten og blev uddannet som mejerist. Senere kom han til Danfoss, hvor han nåede at fejre 25 års jubilæum. Her var han vellidt og respekteret af kolleger, der valgte ham til tillidsmand. Han deltog i første verdenskrig, hvor han blev såret og kom i engelsk fangenskab. Hans store interesse var haven, og specielt gik han op i dyrkning af roser. Han var en god og

omsorgsfuld familiefar for hustruen og de fire børn – to gifte døtre i Nordborg, en søn i Sillerup ved Haderslev og en søn i København.

Jydske Tidende 1. november 1979

Anna Nielsen,
Nordborg

Anna Nielsen, Niels Steensens Vej 41, Nordborg, er død, 82 år. Hun var fra Haderslev og blev gift med Niels P. Nielsen, der i de yngre år drev en landejendom med støtte af hustruen. Ægteparret har boet forskellige steder på Als, inden det for to år siden kom til Nordborg i en beskyttet lejlighed. Niels P. Nielsen var en snes år beskæftiget på Danfoss.

Jydske Tidende 25. november 1979

Hvor bor medarbejderne?

At Nordborg kommune på 30 år næsten tredoblede sit indbyggertal kunne naturligvis ikke undgå at øve indflydelse på bebyggelsesmønstret. Om boligformen udtalte Mads Clausen sig i 1965: »Jo, det interesserer mig meget, at så mange som muligt af vore folk bygger deres selvejerhuse på stedet. Der er yderligere det ved det, at konjunkturerne hidtil har gjort det meget fordelagtigt at gøre det og så er det også et spørgsmål om fremtiden. Den der bor i sit eget hus, forbedrer det og kan skaffe sig megen fritidsbeskæftigelse, som skaber glæde og tilfredshed.«¹⁷ Fabrikanten lod det ikke blive ved en positiv holdning, men havde allerede fra begyndelsen af 50'erne grebet aktivt ind til støtte for selvejerideen.

Et område med vigende beskæftigelsesmuligheder vil under normale omstændigheder ikke stimulere til boligbyggeri, og i årene før Anden Verdenskrig var nyopførelse af huse næsten en sensation på egnen. Fabrikens ekspansion i 40'erne ændrede dette. De, der manglede en bolig, var især de udefra kommende.

Så tidligt som i 1942 blev der i Nordborg taget initiativ til at danne en andelsboligforening. Foreningen blev oprettet og indbød interesserede at blive andelshavere. Inden 14 dage havde der meldt sig ti. Byggeriet skulle foregå sommeren 1943, og huslejen være på 56 kr. om måneden, for familier

Havnbjerg 1949. Nordborg Andelsboligforenings 32 lejligheder langs landevejen er dobbelthuse med 3 værelser og 2 kamre. Adgangen til husene er siden vendt af trafikale årsager, da Nordborgvejen fik stigende betydning. (Jubilæumssnak 1946–71).

med tre børn dog kun på 39 kr. For folk, der var ansat på Danfoss, ville fabrikken betale andelen. Mads Clausen havde desuden stillet halvdelen af et dispositionsbeløb på 50.000 kr. til rådighed for foreningen til køb af byggegrunde. Ifølge lov om statsstøtte til byggeri skulle kommunen stille en garanti for byggeriet, i dette tilfælde ca. 45.000 kr. af ca. 117.000 kr. Garantien blev ikke vedtaget i Nordborg flækkes byråd (6 var i mod, 5 for). Statsstøtten kunne dermed ikke opnås, og foreningen opløstes.

Afslaget resulterede i et stærkt bevæget borgermøde i Nordborg i april 1943, hvor de forskellige synspunkter på kommunens boligpolitik brødes. Debatten gengives i korthed, da en del af argumenterne stadig er aktuelle.

Borgmesteren fremhævede, at det hele stod og faldt med Danfoss, men dette betød også en stor risiko for byen. Man havde ingen sikkerhed for, at Danfoss' fremgang ville fortsætte, når krigen engang hørte op. Hvad ville der ske, hvis fabrikken blev nødt til at fyre arbejderne? Byen kunne da komme til at indfri garantiforpligtelsen, og det ville være en uoverkommelig byrde. Ingen ville være i stand til at overtage de tomme lejligheder, der var alt for dyre. Han mente ikke, at der var boligmangel i Nordborg, selv om han erkendte, at tilflytningen skabte efterspørgsel på lejligheder.

Tilhængere af boligforeningen udtalte blandt andet, at de folk, der kom herved, ønskede at bo i moderne lejligheder og gerne ville betale prisen. At der i de sidste mange år havde været talt om, at byen manglede en virksomhed, der kunne give beskæftigelse og tilføre købekraft og skatteydere. Nu havde man virksomheden, havde man da råd til at sige nej?

Først efter krigen lykkedes det igen at danne en boligforening. I 1946 stiftedes Nordborg Andelsboligforening. Kommunerne Nordborg flække, Havnbjerg og Svenstrup var nu alle positive. Danfoss gav tilsagn om økonomisk støtte til arbejdere, der måtte ønske en lejlighed. I årene 1948 til 1950 opførte boligforeningen dobbeltrækkehuse med i alt 80 lejligheder. I årene 1955, 58 og 60 fortsatte man med rækkehuse, mens de lejligheder, der er bygget efter 1962 alle er en-familieshuse. Desuden byggedes en børnehave, nu Pøl børnehave.¹⁸

I 1950 dannedes endnu et boligselskab, Danbo, der er en selvejende institution. Mads Clausen tog initiativet til selskabets dannelse, selv om andre realiserede planerne. Foruden parcelhuse har Danbo introduceret en

Danbos byggeri på Egevej i Havnbjerg fra 1960'erne. Hustypen er 3-etages betonelementhuse, der siden videreudviklet er opført over hele landet under betegnelsen »boligforeningernes etagehuse«. (Nordborg lokalhistoriske Arkiv).

Langesø med Langesøbebyggelsen sydvest for søen. Nærmest ses etagebyggeriet fra 1950'erne på 3 etager og længst væk etagebyggeriet fra 1960'erne på 2 etager. Dispositionsplanen fra 1962 frarådte højhusbyggeri som fremmedelementer i det alsiske landskab. – I forgrunden parcelhuse i Lavensby. (Danfoss).

Fig. 6. Kortudsnit af 1212 11. 1:50.000. Trykt 1971. Reproduceret med Geodætisk Instituts tilladelse (A272/80). Copyright.

ny boligtype på Nordals, nemlig etagehusene. Langesøbebyggelsen fra begyndelsen af 50'erne, der er i to og tre etager, samt tre-etages betonelementhuse fra 1967 og 1971 ved Nordborg, er eksempler herpå.

I 1952 gik fabrikken over til at øve en mere direkte støtte til byggeriet på Nordals. For fremtiden blev der givet tilskud til ansatte, der ønskede at bygge selv. For at få tilskud skal man have været ansat i mindst to år, og selv have opsparet et bestemt beløb. Støtten kan bestå i rente- og afdragsfrie lån, så længe bygherren er ansat på Danfoss, og desuden kan opnås lån til 1% over Nationalbankens diskonto. Hvis man forlader virksomheden, må lånene erstattes med almindelige banklån. Oprindeligt gjaldt støtten kun Nordborg kommune, men nu omfatter støtteområdet hele Als.

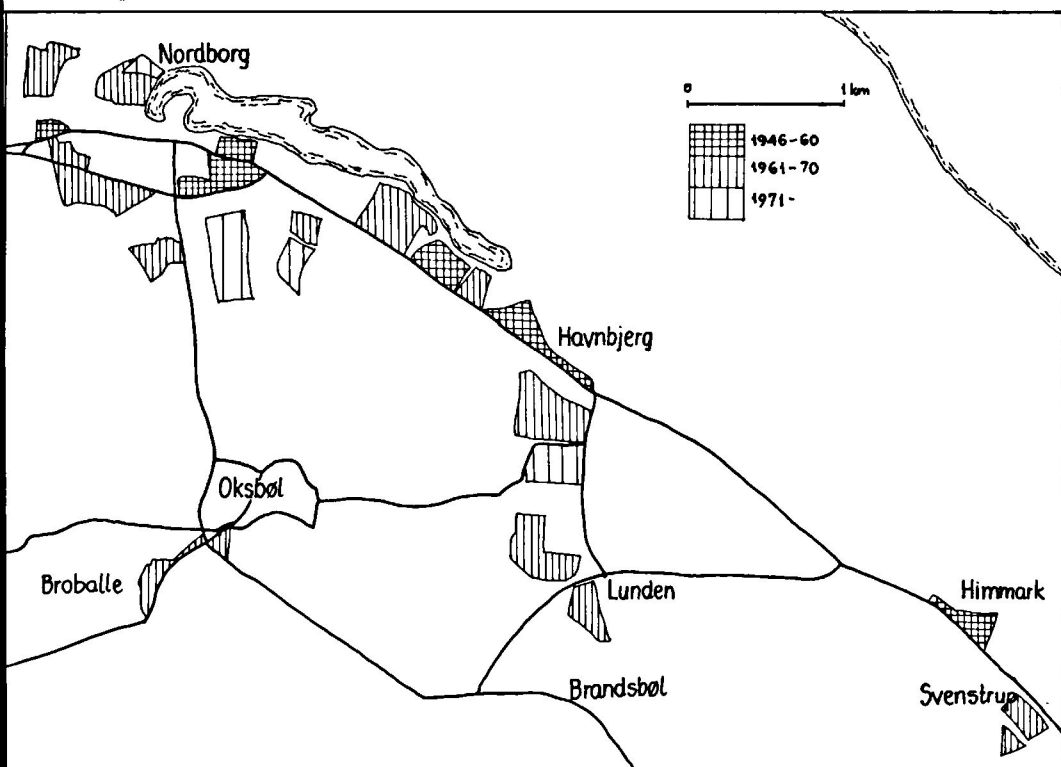
Kontrasten mellem det nye byggeri med de mange små parceller og de snorlige gader over for de gamle gårde og huse i de oprindelige landsbyer, ses

ved at sammenholde fig. 6 og 7. I begyndelsen byggedes langs vejen nord-vest for Havnbjerg, med udkørsel til landevejen. Men med den stigende trafik blev disse udkørsler trafikalt meget uheldige, og i dag er adgangen til husene vendt. De villakvarterer, der er anlagt i de senere år, opfylder i højere grad de krav, der stilles til moderne byplanlægning, med adskillelse af den lokale og den gennemkørende trafik.

Foruden de to boligforeningers byggeri og byggeriet med tilskud fra Danfoss, har virksomheden nogle parcelhuse, som den selv ejer og udlejer, og endelig gav man i midten af 60'erne støtte til opførelse af Langesøkollegiet. Det store byggeri hindrede dog ikke, at der i 50'erne og i begyndelsen af 60'erne var store boligproblemer for arbejdskraften, og at mange havde lange afstande at tilbagelægge.

Hvorledes de forskellige instanser har øvet indflydelse på byggeriet efter 1941, fremgår af tabel 3. Ønsket om, at så mange som muligt skulle blive

Fig. 7. Bebyggelsesudvikling i Nordborg 1946-1975. Kilde: H. Askgaard: En fabrik og dens omgivelser. 1976, s. 19.

Danbos parcelhusbyggeri i Lunden, Havnbjerg sogn, fra ca. 1965. (Nordborg lokalhistoriske arkiv).

selvejere, må siges at være gået i opfyldelse for en del. Af de registrerede boliger, er 25% bygget med tilskud fra virksomheden.

Nordborg kommune havde ved folketællingen i 1970 5075 husstande. Selv om befolkningstallet i dag er lidt mindre, er antallet af husstande formodentlig lidt større, som følge af tendensen mod mindre familiestørrelse og flere enlige. Men i alle tilfælde har Danfoss været mere eller mindre impliceret i over halvdelen af de lejligheder, der findes i kommunen.

Tabel 3. Instanser der har opført lejligheder i Nordborg kommune 1941–1979.

Nordborg Andelsboligforening	412 lejligheder ¹
Danbo	1236 lejligheder
Langesø kollegium	129 lejligheder
Danfoss, eget byggeri	168 lejligheder
Selvbyggere, der har fået tilskud	738 lejligheder ²
	2683 lejligheder

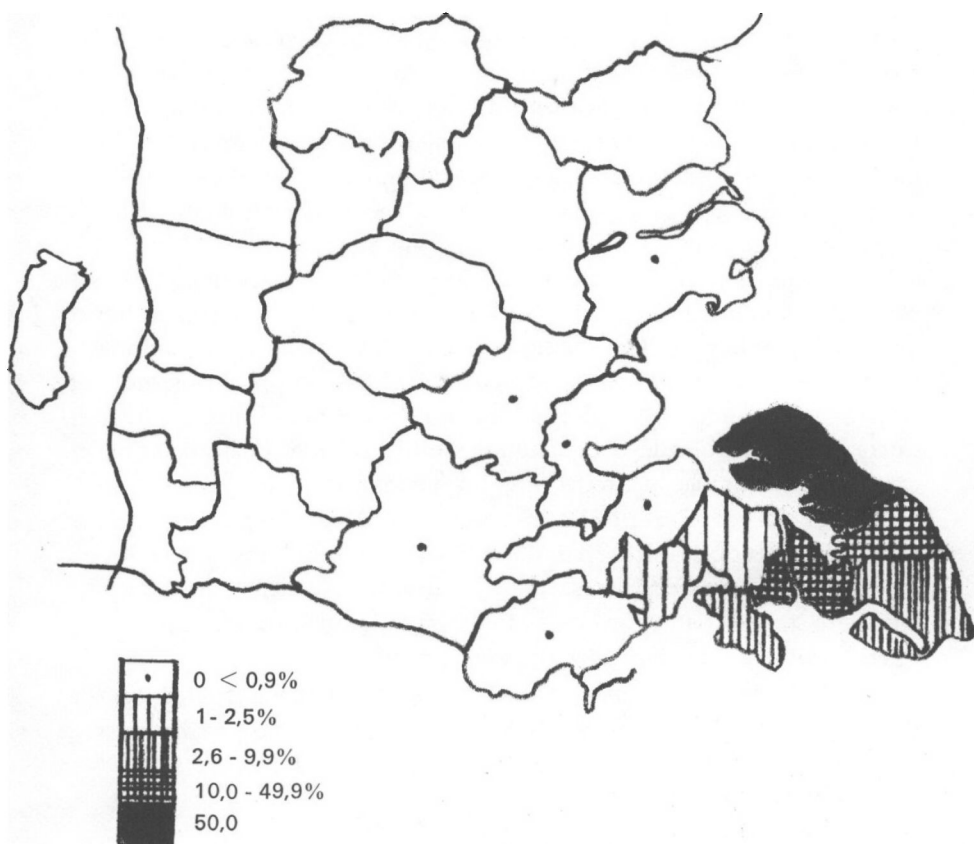
¹ Ved årsskiftet 1979/80 er der yderligere 26 lejligheder under opførelse og 32 planlagt.

² Desuden har 341 selvbyggere fået tilskud til byggeri på det øvrige Als.

Kilde: Danfoss interessekontor.

Mere end 50% af de ansatte bor i dag i Nordborg kommune, men også Sønderborg rummer en betydelig del (fig. 8). Der er en tendens til, at en større del af funktionærerne end af arbejderne foretrækker Sønderborg, om det så skyldes, at de prioriterer Sønderborgs bygoder højere end Nordborgs, at de nemmere kan være anonyme i den større by, eller at de i højere grad har råd til individuel transport. Efter at fabrikken har indført flextid, er den offentlige bustransport ikke helt så hensigtsmæssig som tidligere. De alsiske jernbaner blev nedlagt, før der var noget, der hed Danfoss, den sidste driftsdag var den 28. febr. 1933.¹⁹

Fig. 8. Ansatte på Danfoss (Nordborg, Gråsten og Tinglevafdelingen) i % på kommuner pr. 7. dec 1979. I alt 7532 ansatte.

Den fysiske planlægning på Nordals

Byplan for lommepege

På et spørgsmål om, hvorvidt Danfoss kunne skaffe boliger til arbejderne, svarede Mads Clausen i 1965: »I de senere år har vi kun kunnet få mere arbejdskraft ved at sørge for flere boliger. Det er hurtigt blevet alfa og omega for os. Nu forestår et stort byggeprogram her vest for landevejen. Det kan ikke nytte at bygge på må og få. Da stat og kommune ikke gjorde noget, måtte vi selv tage fat. Vi tilkaldte byplanlæggeren professor Peter Bredsdorff, der lavede en byplan for hele området. Den plan måtte jeg betale af mine egne lommepege, for sådan en udgift kan ikke afskrives.«²⁰ Den byplan, der hentydes til, forelå i 1962 med bogen »By på Nordals«.

Indtil da var den offentlige efterladenhed begrundet med, at byplanloven af 1938 først krævede en plan, når en by var over 1000 indbyggere. Sådanne byplaner var underordnet en *dispositionsplan*, der var retningsgivende for kommunernes arbejde med udlægning af arealer, fastlæggelse af vej- og kommunikationsmidler, placering af vej- og kommunikationslinier o.l. Da Nordals stort set var landdistrikt, og området opsplittet på en række kommuner, forelå der ingen dispositionsplan, selv om Nordborg flække havde mere end 1000 indbyggere. Den manglende planlægning betød, at der hidtil var blevet bygget på må og få over det meste af Nordals, afhængigt af udbudet af jord. En konsekvens heraf var en uhensigtsmæssig udnyttelse af byggekapaleten og en fordyrelse af byggemodningen.

Boliglovgivningen havde en regel om særlig støtte til »eksperimenterende« byggeri, der kunne frigøre arbejdskraft. Denne regel gav mulighed for et industrialiseret byggeri, hvis rentabilitet krævede en større samlet opførelse. Boliglovgivningen kunne således medvirke til at løse problemerne i et vækstområde som det nordalsiske. Staten kunne nemlig i tilfælde, hvor et større område bestående af flere administrative enheder udgjorde et fælles vækstområde, forsøge at tilvejebringe en samlet arealplanlægning.

I begyndelsen af 50'erne nedsattes derfor et udvalg med repræsentanter for boligministeriet og de implicerede nordalsiske kommuner for at udarbejde en udbygningsplan. Samtidig nedsattes et lignende udvalg, der skulle forsøge at lokalisere statsstøttet byggeri inden for planens rammer. Udvalgene fik dog ingen betydning for udarbejdelsen af en samlet plan.

Først i 1959 fik et byudviklingsudvalg til opgave at undersøge om der burde ske en større byudvikling på Nordals, dvs. Nordborg- og Havnbjerg kommune. Der opstilledes tre muligheder:

1. Byvækst ved fabrikken.
2. Befolkningstilvæksten koncentreret ved Sønderborg.

3. Befolkningstilvæksten fordelt mellem Sønderborg og området ved fabrikken.

Enige var man om, at det i hvert fald burde undgås, at bebyggelsen blev jævnt spredt over byudviklingsområdet. En spredt bebyggelse ville medføre forringelse af trafikvejene ved nye tilslutninger til disse, og ville hindre en rimelig forsyning med tekniske anlæg. Udvalget gik nærmest ind for den tredje mulighed, med en lige fordeling mellem de to områder.

Byudviklingsplanen blev vedtaget foråret 1961. Efter den datidige lovgivning blev en plan først effektiv ved udlægning af zoner, og i konsekvens heraf udlagde Havnbjerg og Nordborg kommune mellem- og inderzone til henholdsvis 8.725 og ca. 12.700 indbyggere, i alt til ca. 21.425 indbyggere.

Nu var der altså taget stilling til, at der skulle foregå en byudvikling på Nordals, men hvordan den skulle foregå, blev det overdraget den tidligere nævnte tegnestue at foreslå. Havnbjerg og Nordborg kommune havde accepteret Danfoss' tilbud om den økonomiske støtte til planlægningsarbejdet.

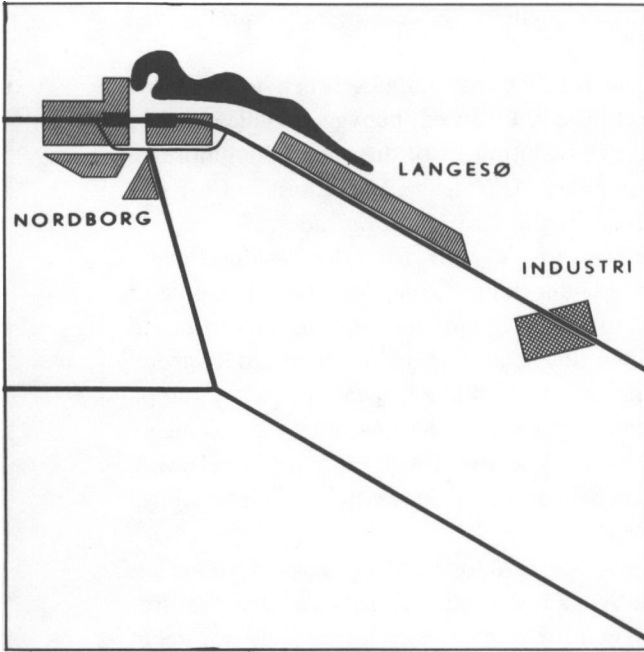
I 1962 forelå »Forslag til dispositionsplan for by på Nordals«, og i 1963 var der udarbejdet en plan for hele Allsund-området. Foruden at den overordnede planlægning nu gav mulighed for at placere en forholdsvis stor del af Allsundegnens nye byarealer på Nordals, kunne der udpeges samlede arealer til et større industrialiseret byggeri på Nordals. Endelig var det optakten til udarbejdelse af en egentlig kommunal dispositionsplan for det hastigt voksende byområde.²¹

Dispositionsplanen byggede på nogle skøn om fremtiden, og nogle ønsker om, hvorledes man helst så udviklingen forme sig. Planen var ikke bindende for grundejerne, og skulle revideres efter 10 år. Først efterhånden, som det blev nødvendigt, udarbejdedes byplanvedtægt (i dag lokalplan) for nye bydele. En byplanvedtægt er bindende for grundejerne. Herefter skulle det være muligt i lidt højere grad at styre boligbyggeriet. Antallet af arbejdspladser kunne man ikke påvirke.

Båndbyen

På det tidspunkt da planen forelå, havde der været bygget på stedet i over 15 år. Det ville være naturligt at inddrage de eksisterende boliger i den fremtidige by, og man foreslog en »langagtig« by, hvor Nordborg flække, Langesø kvarteret og fabriksområdet kom til at indgå som væsentlige elementer (fig. 9).

Som argumenter for den langagtige by talte, at den i en tid med stigende privatbilisme ville gøre det let for bilisten at nå det overordnede vejnet, samtidig med at denne bytype ville give de bedste muligheder for kollektiv

EKSISTERENDE FORHOLD

De eksisterende elementer: Nordborg flække, Langesø-bebyggelsen og Danfoss-fabrikken må indgå som de væsentligste led i en første udbygning.

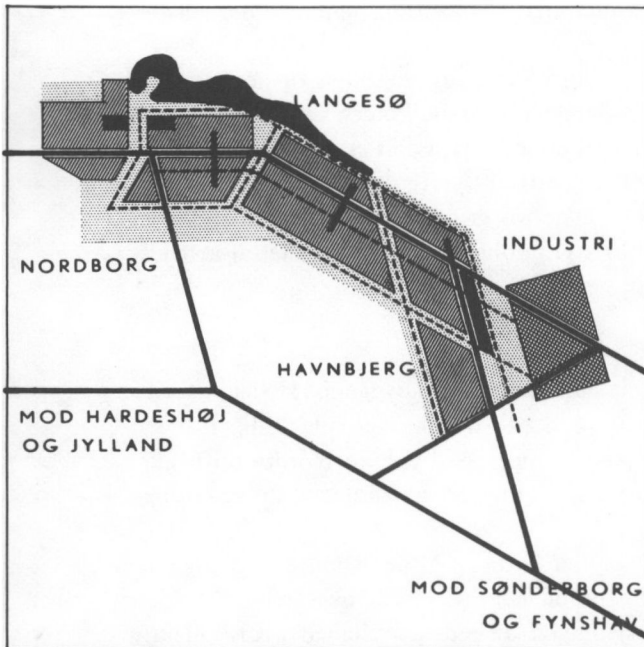

DIAGRAM FOR 1. ETAPE

Den første udbygningsetape omfatter områder syd for Nordborg og Langesø og vest for Havnbjerg. Med denne udbygning opstår en langagtig by med Nordborgvejen som hovedstamvej. Byen begrænses mod syd af de store mosedrag, mod nord af den mere end 2 kilometer lange Nordborg sø. Der vil overalt blive korte gangafstande til de grønne områder, der omgiver byen.

trafikbetjening (rutebiler). Desuden ville en smal by (500–1000 m) ikke alene give kort gangafstand til de kollektive trafikmidler, men også til de grønne områder.

I planens første etape skulle udbygningen ske ved Havnbjerg og Nordborg, hvor Nordborgs forretningsstrøg skulle forbedres med hensyn til parkering og videreudvikles som et vigtigt center, mens et supplerende center skulle bygges op fra grunden ved Havnbjerg. Om boligbebyggelsens art fandt man, at der ikke burde anvendes højhusbebyggelse, da denne ville virke som et fremmedelement i det alsiske landskab. Selv om udviklingen ikke nåede længere end til udfyldning af første etape, som dækkedes af dispositionsplanen, ville byen kunne fungere som en selvstændig enhed. Hvis udviklingen kom til at løbe hurtigere, end man forestillede sig, var der desuden skitseret en anden og tredje etape²².

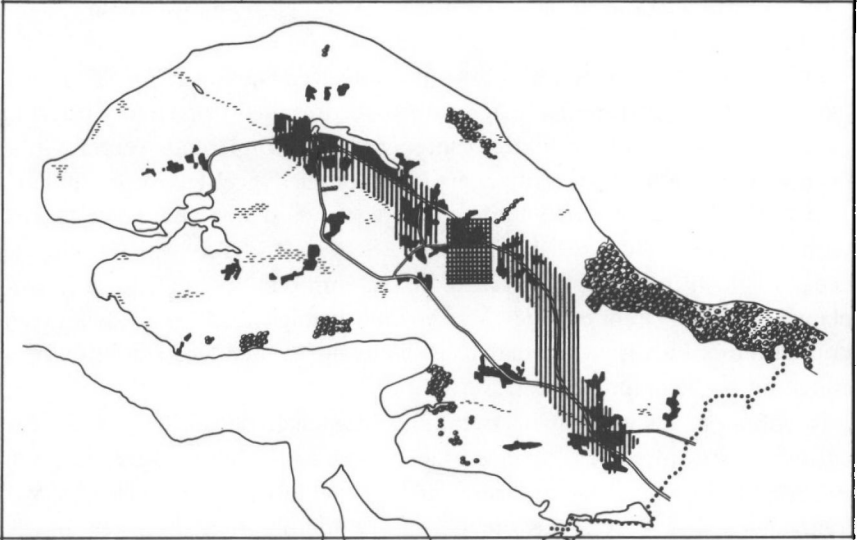
Nordborg havde ved planens fremkomst næsten 12.000 indbyggere, og var på revisionstidspunktet ti år efter nået op på 15.600 indbyggere. Selv om 60'ernes vækst ikke havde været helt så voldsom som 50'ernes, var fremgangen dog fortsat betydelig (fig. 2). Befolkningstilvæksten havde svinget mellem 0 og 4%, påvirket såvel af den svingende beskæftigelse på Danfoss som af kommunens boligbyggeri. I Dispositionsplanen for 1973 måtte man igen tage stilling til, hvorledes byen skulle vokse. Blandt forskellige muligheder valgte man at gå ind for *båndbyen* (fig. 10).

Årsagerne var blandt andet, at bebyggelsen mellem Nordborg og Havnbjerg allerede dannede et bånd. Desuden at Nordborg kommune med sin længde på 18 km, og bredde mellem 5 og 9 km havde ca. 11 gamle landsbyer jævnt fordelt i kommunen. Afstandene fra disse samfund til de tættere boligområder ville blive kortest mulig ved etablering af et sammenhængende bybånd gennem kommunen. Foruden de argumenter, der allerede er nævnt under den langagtige by, fremhæves, at butiksetableringen kunne finde sted på forskellige måder uden at tilgængeligheden med kollektive og private transportmidler blev væsentligt nedsat. Blandt de viste bymodeller (fig. 10) gik man ind for den tredje bymodel for ikke at få det fremtidige bysamfund opdelt af fabrikken.

Dispositionsplanen havde med udgangspunkt i befolkningstallet for 1970 udarbejdet to prognoser for fremtiden. Efter prognosen med den stærkeste vækst skulle befolkningen år 1990 nå 21.680, efter den anden 18.230²³. Planen var opdelt i etaper, som skulle udbygges en ad gangen, således at bybåndet til enhver tid skulle være færdigt. Der arbejdedes stadigt på planlagte områder ved Havnbjerg, og båndet mellem Havnbjerg og Nordborg var ikke helt

Fig. 9 (på modsatte side). Plan for udbygning på Nordals 1962. Kilde: *By på Nordals*, 1962, s. 43.

BYMODEL I

BYMODEL III

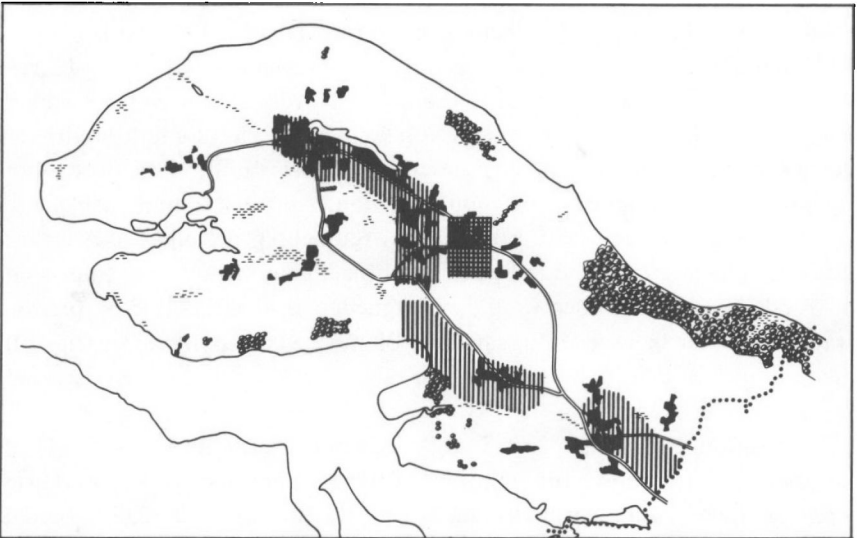
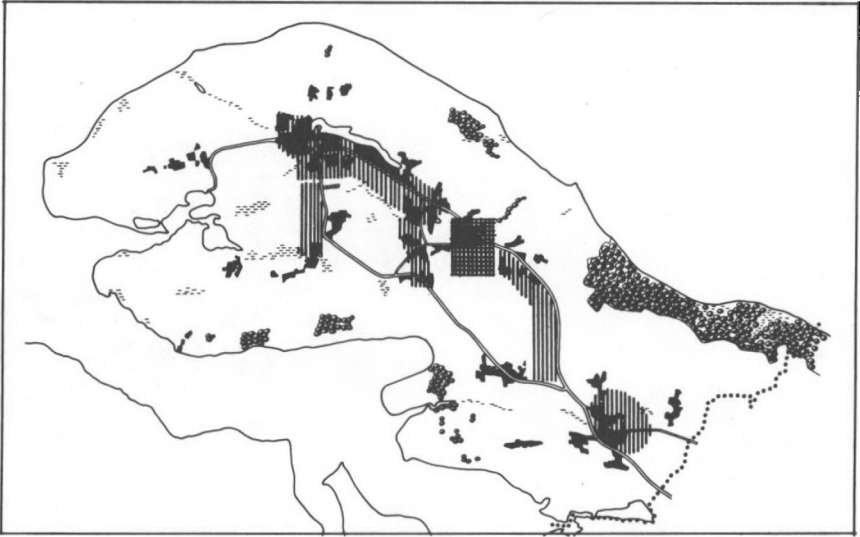
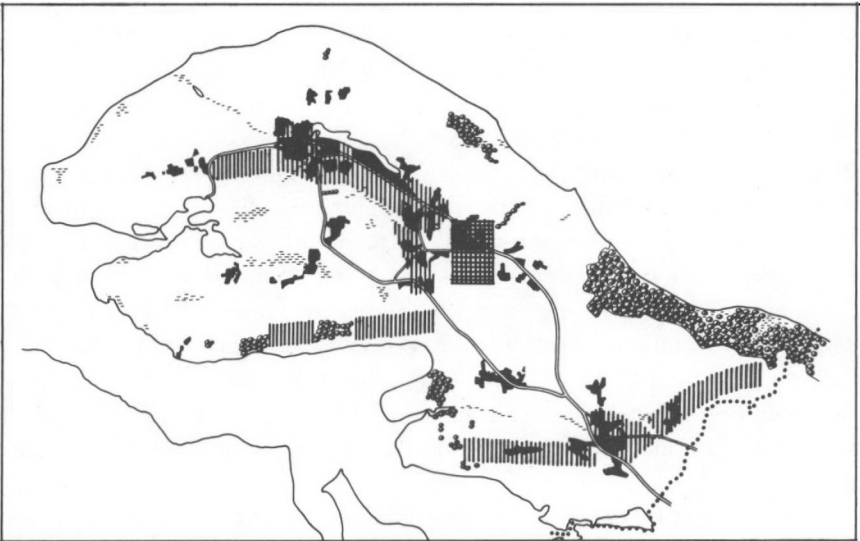

Fig. 10. De fire modeller for byudvikling 1973. Modellerne har alle båndbyen som forudsætning, men med forskellig placering af båndet eller båndene. Nordborg byråd valgte model 3 som ramme for den fremtidige udvikling. Kilde: Dispositionsplan for Nordborg kommune, 1973, s. 12.

BYMODEL II

BYMODEL IV

Regionale servicefunktioner Privat sektor (telefonbogsregistrering)

1	2	3
4	5	6
7	8	9

- 1: Revision- EDB
- 2: Advokat
- 3: Rådgivende ingeniører
el. arkitekter
- 4: Reklame
- 5: Hotel
- 6: Entreprenør el. bygge-
firma
- 7: Bank (ikke afd. el. kon-
tor)
- 8: Dagbladsredaktion
- 9: Forsikringskontor

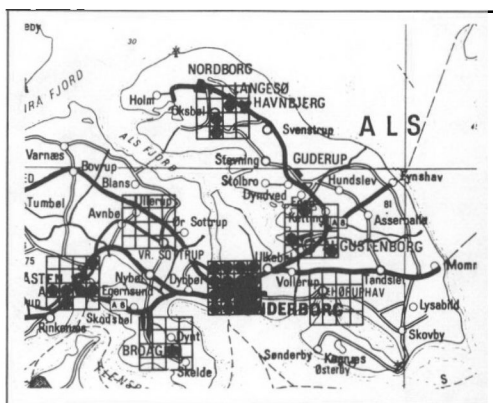

Fig. 11. Regionale servicefunktioner i Alsund-området. Kilde: Forhandlingsoplæg, Forslag til Regionplan 1980-91. Redegørelse. Marts 1979, s. 71 og 73.

»udfyldt«. Tredie etape ville blive områderne ved Lunden, og først derefter ville man gå videre med bybåndet til Brandsbøl og Stevning. Udbygningen i Guderup skulle ske sideløbende med bybåndet.

Regionplan 1980-91. Slut med båndet

Tidligere havde man en række planlægningslove i Danmark, men disse er nu samlet i loven om lands- og regionsplanlægning fra 1973 og kommuneplanloven fra 1975, der understøttes af naturfredningsloven og by- og landzone-loven, begge fra 1969. I følge lands- og regionsplanloven skulle Sønderjyllands amt som landets øvrige amtskommuner pr. 31. dec. 1979 indsende en regionsplan til miljøministeriet. Efter at regionsplanerne er vedtaget, er det amternes pligt at sørge for, at de fremtidige kommuneplaner ikke strider herimod. Endnu har Nordborg kommune ikke færdigarbejdet sin fremtidige kommuneplan, men nogle af de tanker, man gør sig om de kommende år, fremgår af den sønderjyske regionsplan.²⁴

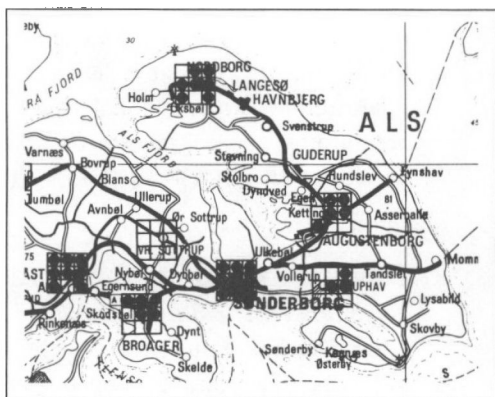
Ved årsskiftet 1979/80 var befolkningstallet i Nordborg kommune 15.303, dvs. at selv ikke den laveste af de to befolkningsprognoser synes at blive opfyldt. Befolkningen toppede i det mindste foreløbigt i 1973, og der er i dag færre indbyggere i kommunen end for ti år siden.

Regionplanerne arbejder med et hierarki af byer med *regionscentre* (et sådant findes ikke i Sønderjylland), med *egnscentre* (f.eks. Haderslev,

Regionale servicefunktioner offentlig sektor

1	2	3	4
5	6	7	8
9	10	11	12
13	14	15	16

1: Gymnasium	8: Kollektiv trafik mere end 5 linier
2: Handels/kontor uddannelse (grund)	9: Sygdomsbehandling
3: Tekniske uddannelser (grund)	10: Jordmoder konsult.
4: Andre grunduddannelser	11: Hjem og institutioner
5: Videregående uddannelser	12: Politistation
6: Sønderjyllands voksenuddannelse	13: Museum
7: Arbejdsformidling (kredskontor)	14: Teater
	15: Dagblad
	16: Højskole

Åbenrå, Sønderborg og Tønder), med *kommunebyer* og med *lokalbyer*.

Sønderjylland er inddelt i fem *egne* eller arbejdskraftoplande, og Nordborg hører til *Alssund*. Der sigtes mod, at hver egn så vidt muligt er selvforsynende med et varieret udbud af overordnet service, såvel privat som offentlig, f.eks. social- og sundhedsmæssige funktioner, gymnasium, HF, erhvervsuddannelser, hovedpolitistation, foreninger, faciliteter for kulturelle aktiviteter, stor udvalgsvarerhandel, hvortil bør føje sig et varieret udbud af arbejdspladser. Sønderborg er *egnscenter* for Alssund.

Kommunebyerne er centre for den offentlige kommunale service som skole med overbygning, kommunekontor, arbejdsformidling, heltidsbibliotek, forsamlingshus, de vigtigste liberale erhverv (f.eks. læge), samt daglig- og udvalgsvarerbutikker. I Nordborg kommune er Nordborg-Havnbjerg udpeget til kommuneby, og kommunens udbud af offentlig og privat service i forhold til egnens øvrige kommuner fremgår af fig. 11. Enkelte af de sønderjyske kommunebyer indtager en særstilling, idet de har over 20 km til nærmeste egnscenter. Hertil hører bl.a. Nordborg. Disse byer tilstræbes udstyret med enkelte egnscenterfunktioner, og betegnes udvidede kommunebyer.

Lokalbyerne udpeges blandt de eksisterende mindre byer, således at daglig service kan nås af enhver inden for en rimelig afstand. Selve byen skal helst have 4–500 indbyggere, og være forsynet med almindelige dagligvarebu-

tikker, en syvklasset skole, en børneinstitution, plejeboliger, et forsamlingshus, faciliteter på sundhedsområdet og et passende antal dobbeltture til kommunebyen i det kollektive trafiknet. Dertil skulle der gerne være et antal arbejdspladser, navnlig mindre, ikke miljøbelastende erhvervsvirksomheder.

I Nordborg kommune er Guderup, Svenstrup og Oksbøl-Broballe udpeget til lokalbyer. Kommunen havde endvidere udpeget Holm og Stevning som lokalbyer, uden dog at tildele dem noget byggeri, men amtet anser det for tvivlsomt, at så mange lokale støttepunkter i bymønsteret kan opretholdes i betragtning af den seneste udvikling. Dermed må forudsætningerne for båndbyen anses for bristede.²⁵

Danfoss' betydning for Nordals

Hvad tænker de politisk i Nordborg kommune?

Hvorledes har fremkomsten af Danfoss påvirket de politiske og kulturelle holdninger i et område, der gennem århundreder har været præget af bønder? Har arbejderne, der kom udefra, fagforeningsdisciplinen og en mere radikal indstilling til forholdene sat sig igennem eller har det oprindelige landlige islæt i arbejdskraften haft så stor gennemtrængningskraft på tilflytterne, at det er dette og parcelhusfolkets tankegang, der har fået lov at dominere? Til belysning heraf gengives to fiktive indlæg fra et kantinemøde på Danfoss, citeret fra dokumentarromanen René og Danfoss.²⁶

Benny rejste sig. Han havde aldrig prøvet at sige noget i så store forsamlinger, og det føltes, som om benene svigtede, da han gik op til de to tillidsfolk. Han havde tænkt det hele igennem på forhånd.

– Kammerater, sagde han, om få dage har jeg arbejdet i fem år i denne virksomhed. Jeg kom fra en stor arbejdsplads i Aalborg, hvor vi under hver eneste lønforhandling blev underrettet om, hvad der foregik i vort forhandlingsudvalg. Vores lønninger lå over landsgennemsnittet, vi havde aldrig sagt ja til det udspil, ledelsen her er kommet med. Danfoss er en god arbejdsplads. Javel. Vi har goder, som andre ikke har. Vi kan låne penge, hvis

vi vil bygge hus, vi har et interessekontor, der kan ordne vores økonomi, vi har en hjælpekasse og en ulykkesforsikring, der giver tilskud, hvis vi bliver invalide, også uden for arbejdstid, vi har fritidsaktiviteter og klubber, så vi ikke skal kede os, når vi forlader arbejdet. Vi har et værksted, hvor vi kan reparere vore biler, eller vi kan få dem repareret og lade regningen afdrage over lønnen, vi får trukket vort fagforeningskontingent over lønnen, så vi ikke skal ulejlige os ned på fagforeningskontoret for at betale der, vi bliver kort sagt opvartet i hoved og røv. Lige til det tidspunkt, hvor vi skal føre lønforhandlinger og diskutere lønssystemer.

År efter år har vi affundet os med at ligge i underkanten af, hvad andre tjener på langt mindre krævende arbejde. Aldrig har jeg hørt tale om en lønkonflikt før. Altid har vi sagt tak til ledelsens udspil. Og det på trods af at vores aktionsmuligheder er bedre end andres. Vi er mange, fordi vores arbejde har resulteret i, at denne virksomhed i modsætning til så mange andre er i stadig fremgang og har et overskud, som kun kan tilskrives vore arbejderes dygtighed. Vi har gode boliger, nogle af os endog billige lejligheder. Vi kan se frem til at låne 20.000 kr. rente- og afdragsfrit af Danfoss, hvis vi har været ansat i mindst to år. Men de fleste af os knokler hernede, ofte både mand og kone, ofte på modsat skifte, så familielivet bliver en saga blott.

Vi må ikke glemme, at vi stavnsbindes til dette sted. Ikke bare fordi vi ikke kan få andet arbejde her på egnen, men også fordi vi bindes til udgifter i hus, bil og farvefjernsyn og andre forbrugsgoder. Jeg siger bare, det er ikke for vore blå øjnes skyld, at man gør noget for at binde os på den ene eller anden måde. Det er fordi, vi er en stabil arbejdskraft, der har ry for ikke at mukke, der er kendt som en tilfredsgruppe, der kaldes samarbejdsvillig. Meget skal efter min mening ændres hernede. Nu er vi samlet om lønforhandlingerne, og det er godt nok. Men vi skal ikke gå en krone under landsgennemsnittet, og vi skal ikke give os en tøddel i spørgsmålet om arbejdsvurdering. Vi er jo enige med ledelsen om en lønforhøjelse, så må det osse være os, der bestemmer, hvordan den skal bruges. Uden os er der intet Danfoss. Uden os er der ikke 191 mill. kr. i overskud. Vi må forlange mere indflydelse angående driften af virksomheden. Vi må forlange indsigt med, hvad overskud-

det bruges til. Men lige nu må vi forlange en rimelig løn for det arbejde, vi lægger her hver dag. Ingen spørger, hvad det koster os af dårlige rygge, hovedpine, nervøse lidelser og angst for fremtiden. Spørg bare Martinussen, vores fysioterapeut nede i byen. Han har mellem fem og syvtusind behandlingstimer om året, og 80% er folk fra Danfoss. Han er ikke engang den eneste af slagsen.

Osse det skal vi have med, når vores arbejde skal vurderes. Lad os ikke slå os til tåls med noget forlig. Lad os stå sammen og vise dem, at vi kan, når det gælder. Tak.

...

En ældre arbejder rejste sig op. Han var temmelig ophidset og pegede vredt på Benny.

- Jeg forstår slet ikke al din snak om andre arbejdspladser og deres lønkamp. Hvad har de opnået? Hvad er der sket, når de har nedlagt arbejdet. Tænk på plattedamerne på Den kongelige Porcelæn. Hvad fik de ud af det? Ikke en rød øre. Men de sidder med en kæmpebod og afdrag til bistandskontoret, som de kan betale af på de næste fem år. Og det vil du have os ud i? Vi har en løn, der er bedre end den gives på de fleste virksomheder her i området, og det er dem, vi skal sammenligne os med. Ikke landsgennemsnittet eller København. Der gælder det jo bare om at få flere kroner i lommen, og hvad har de så derudover? Har de en virksomhed, der gør så meget for sine arbejdere? Har de en leder, der kommer ud til dem under sygdom, eller som sender blomster og et lille tilskud, når der kommer en ny arving i familien?

Benny, der er noget du har misforstået. Jeg er vokset op med Danfoss.

Jeg har fulgt Mads Clausen og hans kamp for at skaffe os en god arbejdsplads. Jeg kan huske, når han gik søndagstur. Han hilste på os alle. Os gamle kendte han ved navn. Der var ingen, der var ringere end andre. Han respekterede en dygtig arbejder, som han respekterede en dygtig tekniker. Lige meget. Og han var ikke bleg for at sige det. Hvis du havde været her, da han blev begravet, havde du forstået, at vi arbejdere, der har tjent Danfoss i en årrække, vi græd og følte det, som om det var vores egen far, der døde. Vi er blevet en rig egn. Vi har gode boliger, vore børn sunde omgivelser. Vi er en stor familie hernede, og det er derfor, der altid er ro her. Vi har nemlig ikke

brug for et oprør. Og dårligt helbred siger du. Hvad pokker tror du, jeg havde som ung, da jeg hjalp min far i roemarken? Dengang talte vi bare ikke så meget om det. Dengang var der ikke fysioterapeuter og andre barberere, der plejede os. Ja, nu har de sandelig osse ansat en ryglejer her på Danfoss, så hvad beklager du dig egentlig over? Det er jo ikke dig, der skal betale. Der er jo Danfoss eller sygesikringen. Ja, men jeg syntes altså bare, at jeg ville nedbryde den negative stemning og bede jer alle huske på, at vi nok har Danmarks bedste arbejdsplads. Og så giver jeg selvfølgelig min fulde opbakning til forhandlingsudvalget. Vi står bag jer og stoler på, at I gør jeres bedste. Tak.

Her er den gamle og den nye arbejder sat over for hinanden, men kun meget indgående undersøgelser kan vise, hvordan samspillet har været. Til dokumentation af den politiske udvikling Nordals har gennemgået, er sognerådenes sammensætning undersøgt fra 1933.

Medlemstallet i sognerådet var afhængigt af sognets størrelse, og svingede for de berørte sogne mellem fem og elleve, således at hele kommunen i tilbageblik havde 47 folkevalgte repræsentanter i 1933, stigende med befolkningsudviklingen til 51 i 1958, et tal der holdt sig indtil kommunalreformens, hvor det nye kommuneråd fik 17 medlemmer (tabel 4).

De landspolitiske partier havde ikke særlig indpas i 30'erne. Kun socialdemokratiet og retsforbundet var repræsenteret, de første fik 6% af pladserne i 1933. Over halvdelen af sognene havde fællesliste eller fredsvalg i 1933, og de nationale modsætninger satte sig alene igennem i Nordborg flække, hvor der opstilledes både en dansk og en tysk liste.

De nationale lister faldt væk efter krigen. I de følgende år fortsatte socialdemokratiet sin fremgang. Fredsvalglisterne og lister som landmandshåndværker- og husmandslisten afspejler dels det lokale tilhørsforhold, dels at man har været sin sociale position bevidst, men uden at dette har impliceret tilknytning til de landsdækkende politiske partier i større udstrækning. I Nordborg flække holdt den borgerlige fællesliste sig helt op til det første valg

Tabel 4. De folkevalgte. Afstemningsresultater for sogneråd og kommunalbestyrelse i Nordborg kommune. (Nordborg, Egen, Havnbjerg, Holm, Oksbøl, Pøl og Svenstrup) 1933-1978.

	1933	1937	1946	1950	1954	1958	1962	1966
Fællesliste/fredsvalg	29	12	10	10	10	10		5
Håndværkerliste	1	1	3	3	2	1	1	1
Landmandsliste	2	6	5	5	6	3	6	6
Husmandsliste	2	3	4	2	1	1	—	—
Dansk liste	7	7	—	—	—	—	—	—
Tysk liste	2	2	—	—	—	—	—	—
Borgerlig Fællesliste	—	8	14	12	11	18	19	15
Socialdemokratiet	3	7	12	15	15	16	18	19
Retsforbundet	1	1	—	1	1	1	—	—
Diverse	—	—	1	1	3	1	7	6
Antal folkevalgte	47	47	49	49	49	51	51	51
	1970	1974	1978					
Borgerlig Fællesliste	8	—	—					
Socialdemokratiet	9	8	9					
Radikale	—	1	—					
Retsforbundet	—	1	—					
Venstre	—	4	4					
Fremskridtspartiet	—	3	3					
Antal folkevalgte	17	17	17					

Kilde: Kommunal Årbog, de pågældende år.

efter den kommunale nyordning, og dette valg i 1970 var alene en kamp mellem den borgerlige fællesliste og socialdemokratiet, der stod næsten lige i mandattal.

Som i 1971 var socialdemokratiet også i 1978 det store parti, hvis alvorligste konkurrenter var en række borgerlige partier, navnlig fremskridtspartiet og venstre, der har en solid tilhængerskare i Nordborg. Socialistisk folkeparti opstillede i 1974, og kommunisterne opstillede både i 1974 og 1978, men begge partier fik under 150 stemmer.

På trods af, at over halvdelen af kommunens vælgere er ansat på storvirksomheden Danfoss har dette ikke betydet nogen udpræget venstredrejning i kommunen. Det rødeste er socialdemokratiet, og i betragtning af de sidste ti års udvikling med et stagnerende befolkningstal og den deraf følgende stadig ældre befolkning, er der intet der tyder på, at denne situation vil ændre sig. De ændringer, det danske samfund har gennemgået fra 30'erne til i dag med en ændring i erhvervsstrukturen fra landbrug til håndværk og industri samt servicefag, har sin parallel i Nordborg. Landbrugssamfundet gør sig stadig i nogen grad gældende gennem partiet venstre, men ellers er det socialdemokratiet og fremskridtspartiet, der er repræsenteret. Nordborg er ikke blevet revolutionær af Danfoss.

Danfoss produktionsafdeling i Nordborg 1980. I forgrunden ses fabrikken i Lunden, påbegyndt 1960. På den anden side af Nordborgvej ses administrationsbygningen med de ældste fabrikshaller af sten, der påbegyndtes 1951. (Danfoss).

Nordborg i dag

Danfoss er ikke den eneste, men næsten den eneste erhvervsmulighed i Nordborg, og som følge heraf, kan den ikke undgå at have en ret monopolagtig stilling, med de fordele og ulemper det giver. Den seneste fuldstændige erhvervsopgørelse stammer fra 1970 og viser, at 10% da levede af landbrug m.m., 66% af fremstillingsvirksomhed mens de liberale erhverv og service beskæftigede 24%. Næst efter Danfoss er det offentlige den største arbejdsgiver i kommunen.

I de voldsomme vækstperioder i 50'erne og 60'erne var der en del diskussion om, hvorvidt Danfoss ville trække andre industrier til egnen, og især om der eventuelt ville blive tiltrukket nogle kvindeindustrier, da Danfoss beskæftiger næsten dobbelt så mange mænd som kvinder. Diskussionen har ikke givet resultater. Foruden Danfoss findes omkring fire fremstillingsvirksomheder, der til sammen beskæftiger ca. 100. Af disse arbejder de to, Danish Carbide Tools og Petersen og Jørgensen med værktøjsfremstilling.

Begge begyndte i 1964, og i hvert fald den første etableredes af tidligere arbejdere fra Danfoss. Den afsmittende virkning har således ikke været stor i Nordborg kommune. Større har den været i Sønderborg, hvor f.eks. JF-fabrikken, der i dag er Sønderborgs største industrivirksomhed, oprettedes af en tidligere ingeniør på Danfoss.²⁷

At det er de mandsdominerede industrier, der præger området, giver sig tydeligt udslag i arbejdsløshedsstatistikken i »Sønderborg kontorområde«, omfattende kommunerne Augustenborg, Broager, Nordborg, Sundeved, Sydals og Sønderborg (fig. 12). De senest tilgængelige oplysninger fra 1978 viser, at i gennemsnit lå Sønderborg lidt over landsgennemsnittet i begyndelsen af året, men lidt under ved årets slutning. Mens såvel specialarbejdere som de øvrige mænd havde betydeligt ringere arbejdsløshed end

Max Matzon, født 1915, og mangeårig medarbejder på Danfoss, udgav i 1979 en digtsamling: *Billeder fra en fabrik*, hvorfra dette uddrag af digtet »Det støvtætte rum« er hentet:

Kompressormontagen – Støvtæt
L 2 – Lunden Nord
Danfoss Nordborg
det er vor adresse
det er os
det er her vi lever vort arbejdsliv
det er her vi slås for akkorden.
...
Vi sidder ved en montagelinie
25 m lang
10–12 mand på rad og række
kvinder og mænd
ca. halvt om halvt
det vi laver er ikke det rene bras
det er kompressorer
type PW
indmaden i køle- og fryseskabe
den lille kompakte motor i bunden
den der får det til at fungere.
Vi laver mange
på årsbasis
sammen med typerne SC, TL og BD
runder vi millionen

og sigter på halvanden.
Rullebåndet løber henover vore lår
det er delt i sektioner
hver mand passer sin
1. operatør starter ovnen
en glohed rotor spyttes ud på slisken
højre hånd fikser den i justerhullet
venstre smækker et K-Hus oveni
højre krymper en krumtap på
begge hænder sætter stifter i
færdig, afgang, dernedad.
Langs ad vejen bygges stumper på
cylinder, stempel, stator og trykrør
der loddes og justeres
og hele molevitten puttes i potte
volumeprøves og hænges i ovn
færdig med den
ud ad vagten
klargøring er ikke vores bord
næste
vi har skidetravlt
der er langt til millionen
tjep – tjep.

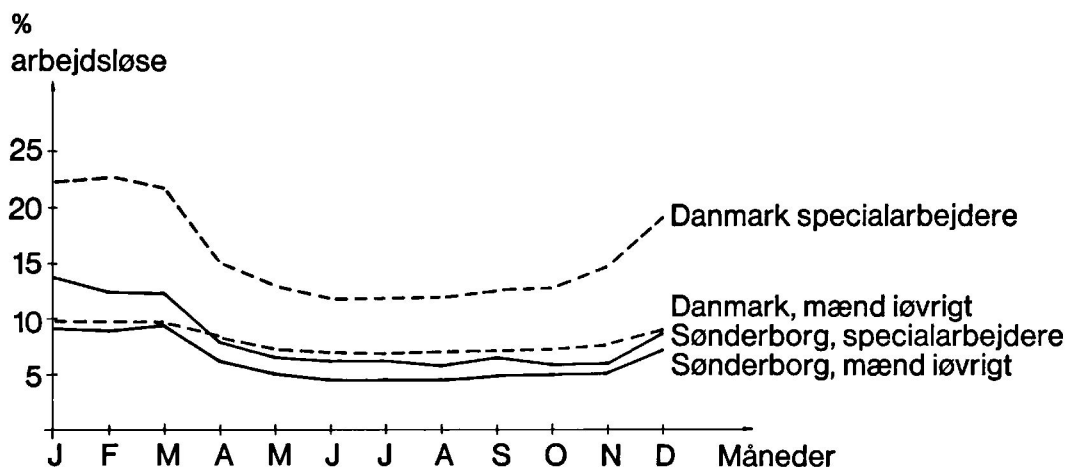
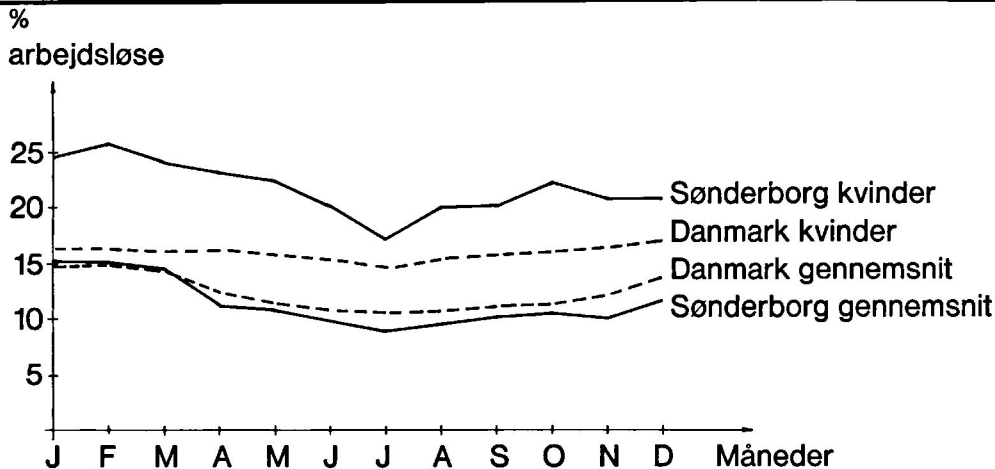

Fig. 12. Arbejdsløsheden i Sønderborg-området og Danmark 1978. Kilde: Arbejdsløsheden 1978. Stat. Medd. 1979, nr. 4 s. 44-45.

deres kolleger i resten af landet, var kvindernes situation langt dårligere. Med 25% arbejdsløse ved årets begyndelse lå de da hele 8% over landsgennemsnittet.

Set ud fra et økonomisk synspunkt har Nordborg den højeste skattepligtige indkomst af samtlige sønderjyske kommuner, og indkomsten ligger over landsgennemsnittet. Sønderborg har den næsthøjeste.²⁸ På den anden side har fabrikken en af landets højeste akkordprocenter, hvortil kommer skifteholdsarbejde, med de deraf følgende former for nedslidning af arbejdskraften.²⁹

Til den bredere sammenhæng hører, at Danfoss' beskæftigede udgør

næsten 1/3 af hele den sønderjyske industri og at Danfoss omfatter 4–5% af hele den danske jern- og metalindustri i 1977, samt at firmaets valutaindtjening til Danmark var på 959 mill. kr. i 1978.³⁰

Nordborgs fremtid

Hvordan den fremtidige befolknings- og erhvervsudvikling vil forløbe kan man naturligvis ikke sige med sikkerhed. Konkret vil Danfoss' beslutning om ikke at fortsætte udbygningen af produktionen på Nordals, men i stedet at decentralisere denne til resten af landet eller udlandet, få konsekvenser for Nordals. Her vil der højst blive tale om en stagnerende evt. en svagt stigende tendens. Da der er mangel på alternative beskæftigelsesmuligheder, og da der indtil nu kun har været beskedne afledte beskæftigelsesmæssige virkninger, må man konkludere, at hvis udviklingen fortsætter, som den har været i de sidste ti år, vil der blive tale om en stagnation af arbejdspladser i området i den nærmeste fremtid.

Dette vil få indflydelse på befolkningsudviklingen. Danmarks Statistik har lavet to prognoser for tiden frem til år 2000. Hvis vandringerne fortsætter som i årene 1973–76 vil Nordborg kommune have 14.700 indbyggere ved det kommende århundredskifte, mens der uden vandringer vil være 17.770.³¹ Hvad der vil ske i området, hvis Danfoss går ned, er der ingen, der har lyst til at tænke til ende.

NOTER

1. Folketællingen 1930.
2. Fælleslandboforeningen for Nordslesvig. 1893–1943. 1943. S. 160. Sønderjyllands Historie. V. 1933. S. 431.
3. Kommunal årbog 1933 og 1937.
Helle Askgaard: Den sønderjyske industris udvikling 1920–1970. 1970. Fig. 96 og 112.
Trap Danmark. De sønderjyske landsdele. 1929. S. 566.
4. Trap Danmark. De sønderjyske landsdele. 1929. S. 565 og 620–632.
5. Danfoss i Fokus. U. å. S. 8.
Danske virksomheder XL1, Danfoss. Hillerød 1971. S. 4. Dansk biografisk leksikon, bd. 3, 1979. S. 427–428.
6. Søndags BT, nr. 8, 25. febr. 1966. Interview med Bitten Clausen. S. 10.
7. Berlingske Tidende 26. okt. 1969. 3. sektion s. 2. Interview.
8. By på Nordals. 1962. S. 33.
9. Danfoss, regnskab 1977.
10. Dansk Biografisk leksikon, bd. 3, 1979. S. 427.
11. Danfoss, regnskab 1978.
12. Danfoss, regnskab 1974. S. 16. Jydske Tidende 21. juni 1979, 20. sept. 1979, 27. okt. 1979 og 28. okt. 1979.
13. Direktør Schiøler i Jydske Tidende 18. okt. 1978. Jydske Tidende 19. april 1979.
14. Danfoss regnskab 1977 og 1978. Tine Bryld og Svend Åge Pedersen: René og Danfoss. 1978. S. 10–11.

15. Danfoss i fokus. U. å. S. 44.
16. Direktør Jepsen i Politiken 26. april 1977.
17. Mads Clausen i Flensborg Avis 19. okt. 1965. S. 7.
18. Jubilæumssnak. Nordborg og Omegns Andelsboligforening 1946–1971. Gråsten 1971.
19. Niels Jensen: Sønderjyske jernbaner. 1975. S. 47.
20. Mads Clausen i Jyllandsposten 17. okt. 1965. 4. del s. 1.
21. By på Nordals. 1962. S. 30–31.
22. By på Nordals. 1962. S. 43–47.
23. Dispositionsplan for Nordborg kommune. 1973. S. 8, 12–13.
24. Forslag til regionplan 1980–91. Regionplanlægning i Sønderjylland, nr. 19 og 19a. Tønder 1979.
25. Forslag til regionplan 1980–91. Nr. 19. a. Redegørelse. S. 85. Nr. 19. Retningslinier. S. 27–28.
26. Tine Bryld og Svend Åge Pedersen: René og Danfoss. 1978. S. 61–64.
27. Helle Askgård: En fabrik og dens omgivelser. 1976, samme, Den sønderjyske industris udvikling 1920–1970. 1971. Kompass Danmark 1979. Nordborg.
Forslag til regionplan 1980–91. Redegørelse s. 79.
28. Kommunalstatistiske Meddelelser 1979. Bd. 3. Afsnit 10 s. 4.
29. Tine Bryld, op. cit. s. 55–57. Jydske Tidende 17. juli 1979.
Max Matzon: Billeder fra en fabrik. 1979. S. 8–10.
30. Danfoss Regnskab 1978. Industristatistik 1977. Stat. Med. 1979 nr. 1.
31. Befolkningsprognoser 1977–2000. 1978. Stat. Und. nr. 36, s. 151.